

letnik ||
številka

2

**jezik
in
slovstvo**

1956/57

Jezik in slovstvo

Letnik II, številka 2

Ljubljana, 15. novembra 1956

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem števil)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Celjska tiskarna v Celju

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. Jakica Accetto

Uredniki za jezikoslovni del: dr. Tone Bajec, Slovanski inštitut v Ljubljani (NUK)
za literarnozgodovinski del: dr. Lino Legiša, Ljubljana, Vrhovčeva 6
za metodološki del: dr. Joža Mahnič, Ljubljana, Novi bloki 16 (odgovorni urednik)
Janko Moder, Ljubljana, Titova 73 (tehnični urednik)

Rokopise in dopise pošiljajte na naslove posameznih urednikov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani, Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593, tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani štev. 60-KB-1-Ž-67

Letna naročnina 450 din, polletna 225 din, posamezna številka 60 din;
za dijake, ki prejemajo list pri poverjeniku, 360 din;
za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina druge številke

Lino Legiša Kako kvarimo jezik 49

Marja Boršnik Prežihov Voranc 56

Joža Mahnič Slovstvena vzgoja v nižji 69

Eva Ilc Cankar in Jakopič 77

A. Bajec Ljudske izposojenke 81

Slovniške in pravopisne drobtine

Mirko Karlin Zdravilstvo, zdravstvo 86

Ivan Tominec Nadlaktnica ali nadlahtnica 86

Fr. Jesenovec Rabim — potrebujem 87

Ocene in poročila

R. Kolarič Zanimive besede in druge reči 87

Janko Moder Prva dva zvezka Kondorja 88

Lojze Zupanc Nekaj pripomb k Slovenskima beriloma
za tretji in četrti razred gimnazije 90

Janko Moder Tri strokovne knjige Založbe Obzorja 91

Odgovori in pogovori

L. V. Za pravice male začetnice 93

F. T. Pripomba 94

Mirko Karlin Ne tako, tovariš A. B.! 95

A. B. Opomba 95

F. T. Odgovori na vprašanja 96

KAKO KVARIMO JEZIK

Profesor Oštir nam je pri svojih seminarskih urah, lahko rečem, dan na dan ponavljal nekatera osnovna dognanja. Mislim, da ravna tako še danes. Kako preprosto je bilo to učenje. Da pa je bilo pedagoško imenitno, da je profesor predobro vedel, kolikokrat je treba neko spoznanje povedati, če naj postane živo in domače, to je občutil človek šele takrat, kadar se je sam pred njegovo tablo lotil razlage tistih dveh, treh besed, za katere je porabil celi dve uri. Takrat je videl, da gre nauk rad mimo, da ga slišiš, pa ga vendar ne nosiš v sebi. In za to, da si ga vtisneš, je prav, če se večkrat srečaš z njim.

Pred leti sem obdolžil učiteljice, ki da kvarijo jezik, ker popravljajo domači govor, tudi kjer ga ni treba, za njimi pa korektorje in seveda časnikarje. Po skušnjah bi ta spisek lahko lepo razširil. Slavisti na šolah zvrčajo marsikdaj krivdo za slab jezik na zgodovinarje, ker zanašajo med mladino res dosti aktivističnega neživega besedišča in že zdavnaj obsojene napake. Niso pa zgodovinarji edini, ki kažejo pogosto premalo skrbi za domačo besedo — in zakaj ne bi padlo nekaj očitkov tudi po nas slavistih in zraven po tistih, ki pišejo in bi morali dajati zgled dobre slovenščine, pa je vendar dostikrat ne znajo in širijo zato pohujšanje. Koliko jih je, ki bi se bili poglobili v Breznikovo knjigo o jeziku naših pisateljev in časnikarjev in bi se ob nji zamislili, kako se je pačil in kako se še pači naš jezik? Ali sploh moreš mimo te šole, če hočeš vedeti, kaj je pravzaprav naše, in da se ti izbistri, koliko čudne navlake se drži včasih našega govorjenja in pisanja.

Breznik je dobro krstil eno izmed nezdravih nagnjenj v našem izobraženem jeziku za romantiko. To je prizadevanje, da se domača beseda zamenja za prevzeto, ki se zdi bolj imenitna. Seveda je bilo v tem tudi pomanjkanje moške narodne zavesti, večkrat dobršna mera malodušnosti, ki se je reševala z nezrelim navdušenjem za slovanstvo. Zato smo zmedeno grabili besede od sorodnikov in mislili, da se jim bližamo in da se sami krepimo. Na poti v meščanstvo, do katerega še zlepa nismo mogli dozoreti, smo najbrž takega potrdila potrebovali. Ta nezrelost, ki se mora povzdigovati in se zato odeva s tujo imenitnostjo, se nas drži še zmerom. Zdaj ni samo šola, ki izbija otroku branje in ga uči »čitanja«, to opravljajo danes že prej v družinah.

Svoj čas sem se zadel ob oblike »dvigniti«, »dvigati« in kar je od tod izpeljano, ker so umetne in nimajo nobene opore v našem ljudstvu in torej tudi ne nobene pravice v naši pisavi. Zadnjič se je še Janez Gradišnik dvakrat obregnil obnje in pokazal, v kakšnih neživih, šablonskih zvezah jih rabimo. Ž njimi se nismo še za las ne približali recimo Hrvatom, nekaj malega daljnim Rusom, še največ morda častitljivim starim Slovanom, kar nam pa tako nič ne pomaga. In vendar jih pusti SP, jih bereš v programatičnem članku JiS in lahko skoraj z lučjo iščeš človeka, ki ti piše še po naše vzdigniti. V otroka pred šolo so se že zalezle. V radiu poslušaj, kako pravi »jager« svoja junaštva in to seveda

v narečju, ampak »pušo« ti vendarle »dvigne«. Kako ne, ko pa ti morajo slabi zgledi na vseh koncih in krajih pokvariti čut za stvarnost in naravnost. Ob maturi sem prebral nad trideset nalog in ni je bilo, kjer bi bil srečal domačo obliko. Še to je manjkalo, da bi tisti edini, ki je zapisal, da so nekoga povzdignili, analogno še tega »podvignil«. In vendar so bili ti fantje in dekleta skoraj do zadnjega z dežele, kjer doma samo vzdigujejo. V šoli te tega pošteno odvadijo, zakaj naše oblike navadno ne čuješ ne pri slavistu in še manj pri drugih profesorjih, pa naj so tudi doma z dežele. Da bi se kdo vsaj včasih spozabil in rekel po naše, da bo prvega potegnil ali vzel plačo, da bo vzel v banki denar, na pošti pismo, v uradu odlok ali kaj takega. Ne, za vse to ti streže tukaj in drugod tudi po pomenu tuji »dvignil«. Vem, ne bo jih malo, ki se bojo najmanj tukaj zataknil, ker ne bojo vedeli, kaj naj napravijo z »dvigi« in z vsem, kar smo podobnega naklepali, kakor da bi se to ne dalo povedati po domače.

Kakšnih sto let bo, še nekaj več, odkar so se začele take tujke vrvati v pisanje in ga počasi skoraj do kraja okužile. Kdo je prvi zapisal te umetne oblike, je res zanimivo. Prijatelj Vodušek mi je pokazal na Kopitarja in tudi povedal, kako jih je Kopitar rabil. Velikemu Slovencu je v slovnici šlo za to, da ob ruskem glagolu pokaže posebno rabo in pomen našega, pa je našega hote porusil, da ga je postavil zraven ruskega in ju primerjal, po dolgi razlagi (zgledi sami so tam povečini vendarle ljudski) pa je na strani 315 izrečno poudaril, da ta oblika ni naša, ampak ad hoc skonstruirana: Ich habe in dieser Auseinandersetzung die russisirenden Formen dvigam und dvignem (wofür unser Dialekt eigentlich die zusammengesetzten vsdigam und vsdignem gebraucht) des leichtern Vergleichs wegen angenommen. Kopitar ni mogel misliti, da s tem umetnim zgledom zapeljuje na krivo pot. Od njega ga je prevzel Metelko (ne pa Dajnko in Murko), ga obračal na nekaj straneh, pa že brez slovenskih zgledov, nazadnje pa ne prav kritično pripomnil (stran 131): dvigam, wofür man in Oberkrain lieber in der Zusammensetzung und mit Elidirung des v oder d zdvigam, vzdigam, auch vzigam und in der perfectiven Bedeutung zdvignem, vzdignem und vzignem sagt. Kakšen vpliv je imela Metelkova šola, ni treba praviti. To kaže na priliko tudi »solnce«, ki smo mu šele z Župančičem, in to s kakšnimi težavami, vrnili naše lice.

V starih časih se je le redko zgodilo, da je kdo dejal, češ da bo reč razmislil ali razmišljal, ker so jo na splošno le premislili, premišljevali ali včasih tudi premišljali. To slišiš še danes, bereš pa skoraj ne. Prav tako je videti, da bo »razgovor« skoraj zadušil naš stari pogovor, pa čeprav se ljudje še zmerom dosti pogovarjajo. Ali za tisk je treba to najbrž bolj imenitno povedati, če nismo že tako daleč, da smo na svoje že pozabili. Morda bo kdo ugovarjal, da ima recimo »razgovor« že nov pomen, čeprav je pogovor navsezadnje pogovor, pa naj se menijo preprosti ljudje ali pa politiki. V JiS je bilo vnovič razloženo, kako zamenjujejo srboritost za tujo »razboritost«. Po skušnjah bi dodal, da jih ni še toliko ne, kolikor je prstov na eni sami roki, takih, ki besedo pišejo, pa bi se zavedali, da je hrvaška in da ima tam čisto drugačen pomen. Taka nemo-goča cepljenka je na priliko »neumoren«, posebno še, če bereš, kako

se je ta in ta besedni umetnik »neumorno« trudil za čisto slovenščino. Še bolj nemarno je, če zaide v poezijo, kakor je v Menartov prevod iz Verhaerna:

na *neumorni* klic razumske sile
spet vstajajo od dneva obsijani.

Podobno žalostno in smešno hkrati je bilo, ko je nekdo nabral zraven večjih tudi nekaj takih napak, ki je vprašanje, če so napake, in jih »smatral« za velike grehe, sam pa ni videl, da je tukaj storil naglavnega. Seveda ga ni mogel šteti za greh, saj ni vedel zanj. Prav toliko je vreden tuji »motriti«.

Ni treba, da bi govoril, kako danes zlepa ne bereš, da bi kdo zidal, stavil ali postavljaj hišo ali tovarno. Včasih so zidali tudi železnico, pri Jenku zida drobna mravlja varno si mravljišče, pri Zarniku pa je na primer celo telo lepo zidano, kar bi se drugim narodom ne zdelo čisto nič čudno. Nam danes pa — zakaj pri nas se samo »gradi«. Radio dan na dan in še po večkrat na dan oznanja, kakšno bo vreme v teh ali onih »predelih«, in najbrž jim še na misel ne pride, da bi kdaj za spremembo to povedali po slovensko. Gotovo bi dobili za to sami in ž njimi zemljepisci in prirodopisci in agronomi in ne vem še, kdo *dve, tri* naše besede, ali zakaj jih ne bi pozabili, ko smo se pa obogatili za *eno* tujko. Ne morem reči, da se človeku samo zdi, ampak je živa resnica, da se dostikrat ogibamo domačih besed, ker nam je ljubša brezbarvna tujka, ob kateri ni treba nič kaj misliti ali se ustavljati, jo tako rekoč vnovič doživeti in ji zraven sproti obnavljati pojmovni obseg in zven. Tako smo se odvadili naših, da so nam prekrepke, prenazorne — skoraj kakor da bi si ž njimi privoščili drznost ustvarjanja novih metaforičnih zvez, pa četudi je bilo vse to opravljeno že pred nami med ljudstvom.

Kje bi si vsak upal reči, da je bila telefonska zveza pretrgana ali zaprta, da je bil kar divji, ko so mu telefonski pogovor nekajkrat pretrgali in tako naprej, ali celo, da so ga med telefoniranjem večkrat ustavili, pretrgali ali kaj takega. Še v besedo si ne bomo več segali ali skakali, ne gre več, da bi jo komu ustavili, pretrgali ali presekali, ne bomo govorili brez nehanja, brez prenehanja, neprenehoma ali ne-pretrgano, ne da bi se ustavili ali prenehali — zakaj za vse to zaleže zdaj čudežni, najbrž zlata vredni »prekiniti«. Saj ni treba, da bi komu zaprli ali ustavili vodo ali tok, da bi zaprli ta in ta razred ali da bi ta ali oni pouk, razred, letnik ali vlak odpravili — vse bomo kratko malo »ukinili« in tako »prekinili« s preteklostjo. Imenitna zamenjava, posebno če pomislimo, da se sposojenka nikjer ne more opreti na naša tla in nima zato nobenega daru za kakšno nazorno pojmovno razsežnost. Prav zato ne morem razumeti, da so ljudje tako brez čuta in okusa, da jo rabijo v lepi literaturi.

In tako je z »bogatenjem« našega besedišča še marsikje drugje. »Pridobimo« bolj ali manj mrtvo besedo, zgubimo pa kopico živih, predvsem pa tisti ustvarjalni čut, ki ga pozna še preprosti človek, posebno z dežele, in ki ga srečamo celo pri naših prav pohlevnih pisateljih v prejšnjem stoletju — tisti čut mislim, po katerem ima človek stvari, položaje in njih zveze nazorno, enkratno pred očmi in jim daje zato tudi

sproti nekako imena. Ni rečeno, da so to vselej nove ustvaritve, povečini so bile besede in njih zveze takrat že v rabi. Ali njih nazornost, njih raznovrstnost, njih osvežujoča menjava, kjer ne moremo govoriti o goli sinonimiji, pravi, da imamo tukaj opravlja še s prvinsko močjo jezika in zraven z neko jezikovno igro, ki mika človeka, da suka svoj govor po pisano speljanih poteh. Koliko te prožnosti in te živosti smo z leti zgubili! Vodmatski Janez Cigler ni bil nikoli prištet med klasike slovenskega pisanja in tudi sam nimam v mislih, da bi to sodbo spreminjal — vendar, naj se sliši še tako paradokсно: nekateri se danes po pravici ponašajo, da pišejo dobro slovenščino; večkrat bi bili pa le pošteno nevoščljivi, če bi primerjali svojo besedo s Ciglerjevo, ker bi videli, da je znal on najti za to ali drugo dejanje lepo vrsto glagolov, ki včasih kar presenečajo s svojo naravnostjo in živostjo, medtem ko je bil njim pri roki morda en sam in je še ta po starem, že davno obrabljenem kopitu, če ne celo medla sposojenka. Življenje nas odmika od krepkih virov, zasipamo si jih s peščenimi naplavinami, iz katerih ne more pogrnati nič resnično živega.

Ljudje, ki pišejo ali učijo, dostikrat presneto malo vejo o jeziku in neverjetno hitro se odmaknejo od živega ljudskega govora, potem pa seveda s svojim zgledom pohujšujejo še preprostega naravnega človeka. Ob priliki je bila beseda, kako se časnikarji zadnje čase vendarle prizadevajo, da bi zamenjali »zapad« za domači zahod, pa sem videl, kako se je pisatelj naravnost začudil, da »zapad« ni naš. Ob drugi priložnosti sem v družbi z nekdanjimi sošolci z univerze nekaj omenil prvo svetovno vojsko — prav to domačo naravno besedo sem rabil, pa brez kakšnega posebnega namena. Morda se je zgodilo prav zastran tega, da sem slišal v odgovor nekaj stavkov, ki so bili tako zasukani, da sem v njih moral ujeti »vojno« — kot očiten popravek svoje vojske — zakaj, dragi moj, to bi pa že moral vedeti, če si študiral slavistiko. Saj je naravnost žalostno. Moji študentje ti to znajo, ne zmotijo se nikjer, saj jih popravljam leta in leta od prve ure, ko so prišli meni v roke. In — bi pristavil — popravljaj jih je že učitelj ali učiteljica, popravlja jih profesor za latinščino, pa še za zgodovino, popravljali jih bojo uredniki, lektorji, stavci in korektorji — cela legija je teh korektorjev in je skoraj čudež, če se izmuzne kaj živega skozi te vrste. Ni čuda potem, da je marsikateri pisatelj že vzdignil roke in se vdal: Pa imejte, če se vam da, zakaj čez svoje moči pa človek vendarle ne more. Udovič prestavi Giraudoux: Trojanske vojske ne bo — v časniku je že »vojna« in v radiu seveda tudi. Pesnik Eller se da pokopati v popolni tihoti — v radiu že spremenijo v vsaj tukaj omledno »tišino«, zakaj slovenska beseda se jim sliši nekam čudno, pa je bila vendar tam tako ganljiva. Če kdo zapiše, da recimo fant ugre od doma, je že videti, kakor da se je zmotil — kaj šele, če bi rekel, da blago pregre ali da kdo dela, kakor se zagre, to je, kakor se spodobi. To sem slišal, takoj ujel, kaj hoče povedati, in zraven čutil, da je beseda pravzaprav priča še zmerom žive ustvarjalnosti našega ljudskega jezika — ali najbrž bo preveč slovenska, preživa, premalo zlikana in še čisto neobdelana, da bi samo ali vsaj njene vrstnice sprejeli v že priznano družbo.

Bleda, prazna, brez soka in brez kakršnega koli mika je ta »vojna«, da se čudim, kako jo more kdo sprejeti v pripovedno prozo ali celo v pesem, ker tam vsaj imamo opravlja s prvinskimi besedami, z materinskim jezikom — pa srečaš celo tako neslovensko puščobo, kakršna je v Faturjevi Variaciji na Byronovo zadnjo pesem:

Zastave, meče, *polje bojno*
Helade gledam pred očmi,
tu drzni narod *vodi vojno*
svobode in časti.

Pa saj ne more biti drugače. Ko pa potiskajo našo besedo naravnost sistematično v grob, in to z nekimi znanstvenimi razlagami pomenskega razločka, spričo katerih naj bi naša vojska spoznala, da v kategoriji bellum nima več pravice do življenja, in naj bi se torej sama končala. Umreti pa se ji ne da, ne mara še v grob, kamor so jo hoteli pokopati učeni ljudje. In kar zanimivo je, kako jo srečaš ne samo v pogovoru izobraženih, mestnih ljudi, posebno kadar se razživijo in so bolj naravni, ampak tudi v podobnih priložnostih v znanstvenem pisanju, da omenim samo Zgodovino slovenskega naroda, ki jo je spisal B. Grafenauer, kjer ga je kdaj pa kdaj zaneslo, da je zapisal to živo besedo. Morda je res, da bi ob nji enkrat v tisoč primerih prišel dvom, ali gre za vojaštvo ali pa za vojskovanje, pa za to vendar ni vredno, da bi jo morili. Strah, da bi ž njo delali zmešnjavo, je odveč, ker se ji da lepo ogniti. Nič ne rečem, če so koga od mladega kvarili, da ne ve za naše in mu je zato »vojna« blizu, pa naj jo ima. Ali toliko demokracije bi tudi lahko poznali, da bi pustili našo besedo tistim, ki smo drugače rasli in spoznavali naš jezik. Pisatelj, ki gleda sicer zelo natanko, posebno v pogovoru oseb, da bi se njegova govorica ujemala z ljudsko, mi je zatrjeval, da čuje tudi na vasi samo »vojno«, medtem ko sem sam tam blizu od prvih let slišal samo o vojski in tudi vojsknihi časih, prav tako še drugod, da mi ni treba pokazati na Gregorčičevega gospodarja vojskne usode.

Tak zgled, kako preganjamo svoje, je tudi znamenje. Slavist ti zlepa ne bo več govoril o poudarnih ali podobnih ločilnih znamenjih, znamenja miru in sprave in kar je še takih zvez, to smo prepustili, kakor je videti, nekdanjim pesnikom in ljudstvu, in da bo mera vrhana, zdravnik in po njem bolnik in kdor si bodi ne bo več smel reči, da se kažejo znamenja slabosti, utrujenosti, bolezni — zakaj zapisano je črno na belem: znamenje je samo materino, vse drugod pa rabi za to tuji »znak«. Tako znamo Slovenci braniti svoje!

In to ni edina kriva vera, ki jo pri nas učijo v jeziku. Ne tako huda, ali vendar nezdrava je tista, ki je pohujšala tudi SP in tako postala krivo merilo za pisanje — namreč ločevanje med zastonj in zaman. Prvo naj bi pomenilo brez plačila, drugo brez uspeha. Vse zastonj, ta ločitev ne drži in za nami, ki se ji upiramo, so, da govorim po Župančičevo, mogočni sobojevniki: večina našega ljudstva in naših pisateljev, ki jih ne bomo šli popravljat. Pripoznam: za samega Župančiča in za tiste z vzhoda je ta beseda živa, za druge ne, pa se bomo že potrudili in poskrbeli, da bi nas ne razumeli narobe. Jezik od tega ne bo imel škode, zakaj prva stvar je ohraniti našo besedo pri živih virih, držati se tega, kar je

krepko in zmožno življenja, ne zamenjavati brez potrebe s tujim, ki se v takem primeru redko tako ukorenini, da zaživi in se še razrase.

Mislim, da je očitno, kam merijo te vrste. Ne gre, da bi si spodrezavali korenike, da bi se odtujevali sami sebi. Ni prav, da zamenjujemo dober, trden denar za papirnatega, ki navadno nima že takoj skraja ne tiste veljave, zraven pa se hitro obrabi. Predvsem velja to v oblasti lepe besede, saj je za te reči še posebno občutljiva. Ni pa rečeno, da bi se drugje ne menili tako natanko za to, ali je beseda dobrega kova ali ne. Zakaj preočitno je, kakšno moč ima pisanje v časnikih ali pa govor, ta zdaj še toliko bolj, odkar ga tako na široko raznaša radio. Pritisk od tod na pisatelja je večji kakor kdaj koli.

Upoštevam nekatere ugovore, saj sem jih omenil, in s tem prostosti, kadar so pametne in se ne mislijo samopašno razširiti in spodrivati in zatirati, kar je domačega. Vem namreč, kakšne nevarnosti prežijo na človeka, ki se zavzema za čistost jezika. Morda ni najmanjša ta, da učiš in popravljaš, zraven pa sam grešiš, ker si pregledal, kako se ti je obesila ta ali druga kriva oblika. Ali pa grešiš iz slepe gorečnosti in ta ne spozna ravno tako lahko, koliko relativnega je v življenju jezika in v njegovih zakonih. Ne smemo si zakrivati, da jezikovna vprašanja marsikdaj pritirajo človeka v pravo gorečnost, ki je podobna ideološki in verski. Če ga zanaša v skrajnost, vidi skoraj samo to, kar je dognal, kar se mu zdi jedro, medtem ko ne čuti pomembnosti, ki tiči v sodbah drugih, zraven pa preganja eno prenapetost z drugo. Že samo slepo, nepreudarno zaupanje v sprejete nauke je zelo rado škodljivo. Tja nekam v možgane se zataknejo pravila in napake kakor križci in zvezdice v pravopisnem besednjaku, in ko učiš, poslušaš ali bereš pisano ali tiskano, popravljaš, popravljaš, popravljaš, podčrtavaš, prečrtavaš enkrat, dvakrat, delaš kliče, se bojuješ z grešnikom in misliš na vse tiste brez števila, ki se jim je zdaj še ta pridružil in je toliko bolj klavrno, ko je profesor našega jezika, ko je pisatelj — medtem pa mogoče teče beseda še kar lepo naprej, ne samo v redu, ampak morda celo živo. In se utegneš ustaviti in vprašati: Koliko tega, ob kar si se spotaknil, je celo znamenje resničnega življenja, ki se ne da ugnati, pa sili na dan tudi v pisanje, kljub pravopisom in slovnici, ki v marsikaterih rečeh še niso spregledale? Ko preganjaš škodljivo navlako in sploh krive oblike, ali znaš postreči s pravimi, s takimi, ki bojo povedale prav to, kar je treba? Kolikokrat je mogoče to, kar šteješ za krivo, postalo že pravo, ker ne moreš najti domače zamene ali ti ta ne pove istega ali je prešibka in morda že toliko mrtva, da ji daš priznanje zgodovinske častitljivosti, v življenje pa ji ne moreš pomagati, ker bi zvenela preveč narejeno. In če hočeš imeti po vsi sili slovensko besedo, ali je iz starega slovenskega samo to, kar smo dobili od »majke Slave«, ki že sama ni mogla in tudi ni smela biti preveč na tanko v nabiranju besednega zaklada. Kakor je prav, da imamo tukaj pred očmi zdrave Prešernove poglede iz Nove pisarije, ki so obsojali odmikanje od življenja, tako je dobro, če pomislimo nanje, kadar ustvarjamo novo besedišče, da bi se znebili mednarodnega ali da bi dobili nov izraz za nove predmete, pojme in njih zveze. Zakaj ali je naš cilj kar se da veliko število slovenskih besed, če pa vendarle ne pomeni našega pravega bogastva, saj je lahko cela vrsta takih, ki tičijo in bojo obtičale

le v bukvah, medtem ko bo šlo življenje svojo pot. Tudi ni upanja, da bi bilo drugače, ker bi bila njih raba preozko omejena in še takrat siljena. Zraven tega pa se večkrat srečujem s pomislekom: Ali ni tudi v jeziku tako kakor sploh v življenju? Kolikor bolj se zapleta in tanj v svojih civilizacijskih in kulturnih oblikah, toliko tanjša je plast, iz katere lahko srka oživljajočo moč — prava tančina, kakor pravijo pri nas na Krasu kraju, kjer zadeniš takoj na skalo, ker je nad njo komaj malo zemlje. Zato je treba skrbeti, da se jezik drži kolikor moč rodovitnih tal, in to navadno niso tista nova, ki si jih krčimo danes, ki so sicer v veliki meri potrebna, na splošno pa ne taka, da bi si ž njimi toliko pomagali, kolikor si s tem, ob čemer smo do zdaj živeli.

Tudi Levstik je v Napakah napisal nekaj takih misli: »Gotovo bi se jeziku dostikrat jako ustreglo, posebno v slovarjih, ko bi puščali stare besede, daravno so morda neslovenske, če nismo do zdaj še zalotili nikjer med narodom čisto domače. Kaj pomaga, da lošam jezik z lažnjivo lepoticco. Znamci bodo metali, če Bog da, med pleve vse, kar je slabo zgrajenega ... Saj ni ne toliko nesreča ne sramota, ako imamo tudi v bukvah kako ptujko, brezi katere danes ni, pa tudi biti ne more noben jezik.« In tam pravi, naj bi pri miru puščali vse blago drugih slovanskih jezikov, češ da so take besede nevarne tistim, ki niso trdni v jeziku. Škoda, da se kasneje ni tudi sam ravnal po teh naukih. Leto dni nato je nekaj podobnega povedal še Cigale, ko je pripravljal svoj znani besednjak. Mimogrede naj zavrnem očitek, ki mu ga je vrgel pred kratkim J. Gradišnik v sicer prav potrebni razpravi Nekaj misli o našem jeziku v Novih obzorjih 1956, stran 121 — očitek namreč, da je iz Cigaleta skoraj vse, kar je slabo spojeno. Stvar ni ravno taka. Zakaj zlepa ni bilo človeka, ki bi se bil tako potrudil za slovensko, resnično domačo besedo, in je zato za nemško nabral kar se da dobrih naših in ž njimi sinonimov in opisov, ki so lep kos našega frazeološkega bogastva. Z opisi si je pomagal tudi, da bi se zognil skovankam. Kadar je zapisal tujo slovansko besedo, je povedal, od kod je. Tako je ni silil namesto naše, pokazal pa jo je, ker se je prepričal, kakor pravi, »da se po raznih slovenskih krajih nahajajo korenine malo ne vseh slovenskih besed«. To se je ujemalo s takratnim prizadevanjem za zbližanje z drugimi Slovani. V svoji ustrežljivosti drugim pa nismo poznali mere in to je potegnilo za seboj tudi Cigaleta, da je kasneje tako pokvaril svojo Znanstveno terminologijo. Za besednjak iz 1860 pa to ne velja. Leto prej je v Vodnikovem spomeniku zapisal Nekoliko besed zastran slovensko-nemškega slovarja ali besednjaka in tam pravi (stran 81): »Kar se tiče udomaćenih besed tuje korenike, treba bo vzeti vsaj tiste izmed njih, katerim ni najti čisto slovenskih namestnic. Ne sme pa va-nj *ne ena nova*, prihodnji potrebi na ponudo skovana beseda. Bolje je, da se v slovarju pogreša kakošna dobra beseda (taka se n. pr. godi pogostoma serbskemu, po pravici toliko čislaneemu in zanesljivemu rečniku slavnega Vuka), kakor da bi se vanj (vkljub gotovi resnici, po kateri besede rastejo nevidoma z živim narodom vred) nekritično vtepale novinke, ktere bi le drugim manj znanim, pa zares narodnim besedam kratile in spodkopavale vero.«

Ta ali ona prej povedana misel torej ni potuha tistim, ki zagovarjajo svojo ohlapnost v jeziku in ki branijo nekatere napake, češ da jih je

sprejela raba, pa čeprav veš, da imamo namesto njih še čisto dobre in še zmerom krepke domače besede. Prav tako ne mislim podpirati tistih, ki se oklepajo tujk ali preočitno tujih oblik, češ da imajo že nov pomen, ki da se ne zлага z domačim izrazom — ko pa jih bolj natanko pogledaš, se navadno vsi dokazi razsujejo v nič. Ne, mislil sem na tiste, ki se ukvarjamo z jezikom: nič odveč ne bi bilo, če bi se kdaj ustavili ob takih ugovorih in jih preudarili, ker bi se najbrž včasih znebili togosti in ozkosti nekaterih trditev in pravil, s katerimi uravnavamo slovensko besedo.

Konec prihodnjic

Marja Boršnik

PREŽIHOV VORANC

Nadaljevanje in konec

V čem je sila Prežihove ustvarjalnosti, ki se je prav v *Samorastnikih* (1940) tako zgostila, da nam ta zbirka ne pomeni samo jedro njegove umetnosti, marveč hkrati tudi jedro vsega našega pripovedništva v tridesetih letih? Osnovni ton ji daje krutost časa, ki smo v njem. Ta pa ni prikazan v črni velemestni eksistencialistično naturalistični drastiki kakor pri Francozu Sartru, niti ni prekrit z belo brezčasno lirično simboliko kakor pri Nemcu Ernstu Jüngerju, pa je vendarle upodobljen tako, da dá slutiti vso tragedijo naše biti.

Samoraslost je tista osrednja lastnost, ki daje vsem tem na videz neznatnim in nebogljnim ljudem veličino in samobitnost. Samoraslost, ki se z njo zagrižejo v boj proti nasilju, v boj za svoj obstanek, za svoje življenjske pravice, je tako žilava in neomahljiva, da raste nad omejeni prostor in čas v brezčasno simboliko.

Zlasti je to čutiti pri prvi noveli *Boj na požiravniku*. Lastniki bedne močvirne kmetije Dihurji se za ceno lastnega življenja bore za krpico zemlje, da bi jo rešili požrešnih požiralnikov in da bi si s tem ohranili samostojnost. Čeprav po izjavi strokovnjakov ta zemlja ne zasluži melioracije in tudi ne dobi gospodarske podpore, ta svojevrstna družina svoji zemlji rajši žrtvuje zadnjo srago in v neprenesenem pomenu besede zadnjo kapljo krvi, kot pa da bi se bila pripravljena seliti po vzgledu drugih dol v tovarno med delavce, kjer se ji obeta lažji obstanek.

Vorančevo prekipevajoče življenje se je že od začetka sproščalo v težkem delu, toda to delo mu je bilo užitek, pomenilo mu je najlepšo življenjsko vsebino. Mirno ga lahko prištevamo med prve, ki so pri nas pričeli oblikovati človeka pri delu, kar je bil naš realizem dotlej še skoraj povsem zanemaril.

Toda čeprav se zdi Vorancu oranje v pomladnem jutru »nekaj krasnega«, se mu v živo navdušenost vendarle že v zgodnjih letih vtiho-taplja razmišljanje: »Mislim, kako bi veliko bolj z veseljem delal, ko bi oral svojo zemljo, zase sejal, zase žel, sam shranjeval pridelke in sku-piček. Delo za drugega človeka ne izda tako, človek ima pomisleke in postane skoro nevoščljiv. No, pa mora že tako biti, gospodar bo ukazoval

hlapcu in ne narobe, ali, kakor pravijo: Kdor je bogat, ima vsega zadosti, kdor je pa ubog, pa nima nič« (Iz našega življenja, DP 1912).

Koliko se je Prežih kasneje sprostil takšne tipične kmečko patriarhalne miselnosti? Mar ni *Boj na požiravniku* apoteoza samoraslosti, kakršna se more izobličiti samo s skrajnim izčrpavanjem samega sebe za obstanek na svobodni zemlji, to je, na neodvisnih, lastnih tleh? Pri Dihurjevi bajti je nastala legenda »o čarobnem, gosposkem življenju« dveh stricev, ki sta šla med rudarje v Mežico. Dihurjeva družina sama pa je rajši z zadnjim sokom svoje moči napajala lastni bedni košček zemlje, čeprav je bilo uradno ugotovljeno, da se osušiti ne dá in da je škoda slehernega denarja zanjo. Ali ne postaja spričo tega ves krvavi napor starih in mladih Dihurjev smešen?

V teku več ko dveh desetletij, ki so minila med objavami navedenih citatov v *Domačem prijatelju* in obravnavane novele, se je Prežih prikopal do spoznanja, da ni potreba, da bi na eni strani ukazovali gospodarji, ki imajo vsega dosti, na drugi pa garali hlapci, ki nimajo nič. Da pa se za premostitev obojih človek vzgoji samo v zvestobi do samega sebe. Ta zvestoba ga bo vzgajala v najpravičnejši odnos do vseh ljudi in mu v življenju odmerila mesto, ki mu po svojevrstnih sposobnostih pripada in kjer se bo lahko najsvobodneje razvil. Srečen je, kdor more svobodno razvijati lastno individualnost, pa čeprav s skrajnim naporom, v skrajnem pomanjkanju gmotnih dobrin. Pri mehaničnem hlapčevanju volji tujega izkoriščevalca notranji razvoj otopi — to v najugodnejših gmotnih razmerah ne pomeni sreče, marveč smrt posameznika. Dihurji pa hočejo biti ljudje, ne hlapci. Zato se tako krčevito drže svoje zemlje, ki jim daje svoj značaj. Zaključek zgodbe, ko tuja roka razdre osirotelo Dihurjevo gnezdo in zapuščene Dihurčke potakne po službah, občutimo kot težko tragedijo. Zakaj? Ves strahotni napor siromašne družine, da bi si na lastni zemlji ohranila notranjo neodvisnost, je zaman, te zemlje se je polastil bogati sosed, svojevrstnost samoraslega rodu pa bo požrlo hlapčevanje tujemu gospodarju.

Novela je nastala v času, ko je fašizem vse huje iztegoval svoje lovke, da požre vse male narode, da zmehanizira vsakršno individualno hotenje, da opustoši vse, kar bi bilo količkaj napoti njegovemu brezdušnemu totalitarizmu. V svoji brezmejni nadutosti fašizem niti za hip ni pomislil, kako se najmočnejšemu plazu brezdušnega hotenja lahko upre najneznatnejši organizem, ki je dovolj živo zakoreninjen v svoja tla. Prežih pa je globoko občutil, da je tak organizem tudi koroški kmet, ki z vsemi silami pred tujci brani zadnji košček bedne lastne zemlje, občutil, da je tak organizem tudi ves slovenski narod, ki se z vsemi silami bori za pravico lastnega življenja in svobodnega razvoja. In spričo tuje fašistične nevarnosti, ki je prav v tistem času pričnjala Slovence bistveno ogražati, pomenja tak žilav dramatični boj za košček lastne zemlje, kot ga pisatelj v tej noveli prikazuje, nadvse učinkovito simbolično pripravo in utrditev resničnega boja za nacionalne pravice našega naroda proti tujemu nasilju, ki je nekaj let nato, kot vemo, res sledil. Kakšno npravstveno vlogo so igrali v tem boju *Samo-rastniki*, kako so krepili in podžigali naš organični odpor, ve vsakdo, ki jih je bral in doživel.

Ni pa v tem delu samo nacionalna simbolika, tudi ne samo težnja po obrambi družbeno zapostavljenega človeka. Hkrati je to tudi klic po zaščiti človekovega dostojanstva, po pravici, ki jo ima vsakdo do svojega lastnega, samoraslega življenja.

Dihurji so osamljeni v tem boju, ki ga bijejo za svojo zemljo in za pravico do lastne samobitnosti ne samo s prirodnim elementom, marveč hkrati tudi s cerkvijo, s šolo, s celotno srenjo, skratka, z vsem svetom, ki jih noče in ne more razumeti. To pomeni v času vesoljnega počređenja, ko je človek izgubil že skoraj zadnjo pravico do osebnega življenja in do osebne volje, ko je pomenil komaj še neznatno številko v kompliciranem številčnem sistemu mednarodnih in meddržavnih družbenopolitičnih kombinacij, veliko dejanje za sprostitev človekove samobitnosti. Tiste samobitnosti, ki dá vsakomur pravico in dolžnost, da se razvija po svoje, sicer ne v nasprotju z družbo, vendar pa po lastni zakonitosti. Da ne v nasprotju z družbo, dokazuje primer, kako kruto kaznuje Dihur sina zaradi neznatne kraje pri premožnem posestniku. Pri tej obrambi dihurske samobitnosti ni nikakršnega anarhičnega posega. Zato je zaključek, ko srenja osamele sirote nasilno izkorenini iz lastne zemlje, da utonejo v čredi, grozeče pretresljiv.

V nobenem Prežihovem delu se tako organično ne staplja tradicionalno doživljanje njegovih staršev z naprednimi pogledi pisateljevimi. Očetova krčevita povezanost z zemljo se prepaja z materinim arhaičnim lirizmom in omogoča čustven vzgon in sprostitev fantazije, ki zaduši vsakršno racionalistično opisnost. Tako se v Prežihu sproščajo podtalne sile zemlje in rodu v elementaren izbruh, ki z romantično stilizacijo, mogočno metaforiko in silnimi dramatičnimi kontrasti preraste čas in prostor enkratnega dogajanja. Čeprav je urednik *Sodobnosti* po lastni izjavi realistično enotnost dela rešil s črtanjem nekaterih ljudskoromantičnih primesi, je treba priznati, da še danes daje tej noveli poetično očarljivost prav tisto, kar jo odmika od opisnega realizma.

Veliko bolj opisno, treznejše je podana naslednja zgodba, *Jirs in Bavh*, ki je precej avtobiografskega značaja. Pripovedovanje v prvi osebi kakor tudi ves boj najemniške družine na grofovski hubi spominja na avtobiografsko povest *Borba*, ki jo je bil že leta 1921 avtor objavil v *Ljubljanskem Zvonu* in od tam prenesel v svojo prvo zbirko *Povesti*. Osrednjo vlogo pa tu igra živina, ki revnim najemnikom pomeni skoraj edini dohodek, a ob krizi kljub naporom ne donaša toliko, da bi z njo mogel kmet plačati davke, tako da gre v rubežen in s tem povzroča gorje.

Prežihov svojevrstni odnos do živali se kaže že v njegovih prvih delih. Če je zapisal že takrat primero, da stoji živina visoko v gnoju, »kakor bi pridigala«, s takšno primero ni imel na misli, da bi zasmehoval morda župnika, le to bi bil rad poudaril, da mu gnoj in živina ne pomenita nič manj kakor cerkev in pridigar. Kljub vsej ljubezni do živali in kljub njeni koristnosti pa prav živina zaradi kmečkega garača največ trpi. »Smili se mi včasih živina, a moj Bog, ko sem pa sam na tistem, čeravno se prištevam med ljudi.« (Iz našega življenja, DP 1912.)

Iz takšnega doživetja je desetletja kasneje nastal *Jirs in Bavh* — simbol narurnih, samoniklih bitij, ki jih krutost človekove nuje po ob-
stanku zmaličili v zdresiran mehanizem.

Leta 1911 je govoril Prežih o vozniški surovosti in o jezi, ki jo znašajo nad živaljo. Že takrat se je zavedal veličine živali in njene prednosti pred človekom: »Žival pogleda s svojimi milimi očmi, povesi glavo in pozabi. Ko bi ljudje tako odpuščali kakor žival, bi ne bilo toliko jeze, izostalo bi veliko ubojev. V tem žival nadkriljuje človeka.« (Mi vozniki, DP 1911.)

V teku let je Prežih spoznal, da razvoj terja boj in dokler niso izravnane krivice, tudi odpuščanje ni mogoče. Od tod drugi del te novele, kjer opisuje poboj rubežnika in pobesneli upor zarubljenecv, ki jih prav mukanje živine požene v slepo strast pobijanja: »Po steni je zakresalo železje, da je zasmrdelo po ognju, moje roke so mrcvarile po nekakih truplih, pa nisem vedel, ali je goveje ali človeško meso, samo grabil sem, pehal in davil.« (Samorastniki 1940, 81.)

Podoben prizor je opisal Prežih že leta 1914, le da se tam pretepajo s tolikšno strastjo kmečki fantje s knapi »na korajžo«. Tam je avtor zaključil: »Postali smo živina.« (Iz našega življenja, DP 1914.) Dve desetletji, ki sta pretekli med objavama obeh zgodb, pa sta Prežiha naučili spoštovati žival. Leta 1936, ko je prvič objavil tragedijo o zvestih volih Jirsu in Bavhu, se je avtor že jasno zavedal, kakšnih nečloveških nasilij nad živaljo in nad ljudmi je sposoben človek, vedel pa že tudi, da slepega besa proti tem zavestnim nasiljem ni mogoče imenovati poživinjenje. Žival ostane zvesta svoji lastni naturi, največje zlo pa izhaja od človeka, kadar se svoji človeški naturi oddalji in jo poniža pod žival. Za to zlo je odgovoren sistem — »grda prikazen z razkrečenimi, smrdljivimi čeljustmi« — odgovoren pa tudi vsakdo, ki tak sistem podpira in dopušča.

V tridesetih letih se je Prežih zavedal, da takšna odgovornost ne zadeva tistih, ki do te zavesti še niso prišli, zato je čutil svoje poslanstvo v dolžnosti, da s svojo umetniško izpovedjo širi to zavest. Tako je prišlo, da njegova umetnost v tem času ni bila več opisno realistična, marveč je vsebovala globoko družbeno-človečansko in nravstveno-človeško jedro.

S svojim humanizmom seve učinkuje spontano, zato je medel, kadar je samo razumski, tendenčno skonstruiran. Takih mest pa je v tej knjigi malo. Zato tem bolj zaboli preskok iz plastično podanega prvega dela te zgodbe, ki je prvinsko doživet, v tendenčno skonstruirani dodatek.

V nasprotju z novelo *Jirs in Bavh*, kjer prevlada moderna miselnost nad tradicionalno čustvenostjo, izzveni že v prejšnjem desetletju prvič objavljeni *Vodnjak* (Pod lipo 1925) kljub morebitnim avtobiografskim pobudam v arhaično legendarnost. Iz »čudeža«, da končno privre voda prav na tistem, naravno najmanj verjetnem mestu, ki ga je napovedal stari gospodar v predsmrtnih blodnjah, odseva stara ljudska vera, kakor odseva iz tragične smrti mladega gospodarja, ki jo ta hudo zaželeno vođa povzroči, ljudska baladnost, ki se je prenesla in podedovala, verjetno po Prežihovi materi, od kdovekod.

Povsem sodobna pa je naslednja novela, *Ljubezen na odoru*, ki ji je pisatelj like in snov zajel iz neposrednega domačega okolja, le zaključek ji je prekrojil po svoje. Tragičen konec se mu je zdel vsekakor nujen, saj je omilil kočljivost problema.

Novela je napisana z izrednim umetniškim ognjem in prvinsko sočnostjo in spada med naše najbolj žive umetnine. Prvič v naši književnosti

se pisatelj s tolikšno silo zavzema za elementarno ženo, zagovarjajoč njeno upravičenost do nagonsko sproščenega življenja. Ona ni dolžna žrtvovati svojo mladost in moč v posiljenem zakonu starcu, vso pravico ima, da si sama dela svojo pot. Vsa ta ljubezen med zdravo, močno, lepo Radmanovo ženo in njenim nekoliko počasnim, a krepkim, srčno dobrim in požrtvovalnim ljubimcem Voruhom je tako edinstveno živo podana, da skoraj zasenči njeno odgovornost do zanemarjenih, bednih otrok. V tem delu je Prežih svojevrstno sprožil problem protislovnosti med materinsko odgovornostjo in pravico do samoraslega življenja. In kljub temu da novela izzveni v simbolično poveličanje ženske sile ter neuničljive delovne požrtvovalnosti in materinskosti, avtor ne more dopustiti zmage v sproščeni ljubezni; tragičen zaključek opominja na nezprosnost žrtvovanja, kot da je to nujnost ženske nature.

Veličina Prežihove umetnosti je v tem, da nikjer ne teoretizira, marveč uteleša svojo preizkušeno modrost v podobah in v dejanju. Življenje zajema v vsej krutosti in veličini in daleč je od tega, da bi posnema iz njega teoretične moralne zaključke. S čudovito dobroto in razumevanjem se pogloblja v vsakršno živo bitje, zaveda pa se, da vselej zmaguje moč, pa bodi fizična moč ali moč etične osebnosti.

Že zgodnja novela *V mraku* (rokopis je bil objavljen šele leta 1955 v Novih obzorjih) nakazuje elementarno ustvarjalnost, ki se je do kraja sprostila v noveli *Ljubezen na odoru*. Že tam se razžiga ista divja sla po mučenju, ki je tako značilna za kasnejše samorastnike. Podobno, kot dá tam prevarani ljubimec duška svoji ogorčeni togoti s tem, da skoraj do mrtvega pretepe nezvesto dekle, pretepa kasneje stari Dihur sinova, ker sta kradla krompir, podobno ga je v mladosti pretepel oče, ker je pobegnil tujemu gospodarju, podobno pretepajo na graščini Hudabivško Meto — o tej bo še govor — ker se noče in ne more odpovedati ljubezni gruntarskega Karničnika. Podobno pretepe tudi stari Radman svojo ženo, ko zve za njeno razmerje z Voruhom. Le da se v noveli *Ljubezen na odoru* mlada žena silnega temperamenta in moči bori za pravico do ljubezni z mladim fantom, varajoč starega, odživelega moža, medtem ko v noveli *V mraku* mlado dekle vara svojega fanta s priletnim poročenim gospodarjem: »Petdesetleten! Toda ljubezen ne leži le v mladosti, ampak v zdravju in moči.«

Problem moči je zanimal Prežiha že zelo zgodaj. Že v časih, ki so bili vsi še prepojeni s Cankarjevimi slabiči, z mladimi starci, je iskal Prežih v starcih mladost in moč. To je izraz zavestne kljubovalnosti zoper cankarjansko psihozo, zoper psihozo moderne razneženosti in preobčutljivosti, katerih posledica je pesimistično hamletovsko vrtanje po sebi in pomanjkanje dejanja. Seveda so za takšno brezmočno stanje globoki psihološki vzroki, toda Prežih je bil prezdrav, da bi bil sam vrtal po njih; njega vse to duhovno razkrajanje ni zanimalo in tudi kot komunist je bil še prepričan, da je človek le deloma produkt okolja, v glavnem pa je sam svoje sreče kovač.

V črtici *Prvi spopad* koj uvodoma postavlja ugotovitev, da se do blagostanja morda prikloplješ z neprestanim trdim delom: »nekega dne lahko zamenjaš to freto z lepo dobičkanosno kmetijo, kjer boš nosil roke na hrbtu; če pa popustiš, če se napravljaš, kakor bi hodil lačen na gno-

jišče, potem boš zdrknil s frete in se znašel na cesti!...» (Samorastniki, 154.)

Prvi spopad je krčevit, skrajno boleč, vendar pretiran zagon revne kmečke družine v staro mlatilnico, ki naj ji izboljša delovne pogoje, a ji vsaj sprva pošastno izsesava moč in zdravje.

Le skrajno garanje teh revnih kmetičev, kakršno prikazuje v navedenih zgodbah, preprečuje, da ne zdrknejo na raven proletarca. Bedno življenje in umiranje kmečkega proletarca pa mu je predmet posebnih študij, ki se jih je rad loteval že v zgodnji mladosti. Že takrat je v nasprotju v Cankarjevem *Hlapcem Jernejem* pokazal resničnega izkoriščanega hlapca Jerneja, ki se ne upira krivični usodi, marveč na starost pohlevno nosi vse bridkejši križ na svojih ramah (Poslednja pot, DP 1910). V *Samorastnikih* je lik izkoriščanega delavca poštenjaka v Svetnečem Gašperju (Pot na klop) in Pavlu Žvapu (Odpustki) močno poglobil, poudarjajoč pri njiju zlasti njuno samoniklost in tolikšno zaupanje vase, da jima tudi smrt ni prav nič težka. *Pot na klop* je sočna študija naravnega umiranja starega tesarja, ki ima pod pretirano robato skorjo presunljivo pošteno srce. *Odpustki* so bolj vodena satira na vaške izkoriščevalce, ki jim vest ne dá, da bi se ne skušali umirajočemu izkoriščanemu delavcu klavarno odkupiti za vse, za kar so ga v življenju opeharili. Na videz je le kos svojevrstnega naravnega življenja, pod naturalistično mrkostjo pa se skriva globoka Prežihova etična prizadetost, ki je značilna za vse njegovo zrelo ustvarjanje. Stilizirana kompozicija povečuje neorganskost skonstruirane zgodbe, ki je plod tendence, ne pa mesa in krvi.

Čeprav tudi zadnje tri omenjene zgodbe niso brez zanimivosti in čara, so vsaj na videz bolj anekdotičnega značaja. Spopad s smrtjo je skoraj manj usodno poudarjen kot spopad s strojem, verjetno namenoma, da je s tem smrt tem jasneje prikazana kot povsem miren, naraven zaključek poštenega, naravnega življenja, stroj pa kot živa pošast, ki preti izmozgati človeka. Prežihov odpor zoper iznakaževanje vsega naravno človeškega po mrtvem, a v pošastne dimenzije rastočem mehanizmu v črtici *Prvi spopad* je simboličen. Tako je razumeti pretirani slog, ki naj vzbudi grozo.

Zaključna novela *Samorastniki*, ki daje celotni zbirki naslov, ji skuša dati tudi značaj in smer. Tudi ta je zajeta iz bogatega materinega vrelca, le da je vkovana v okvir, kjer ima avtor sam s svojim tovarišem Košatom besedo. Ta dialog je bil v prvem tisku v *Sodobnosti* obsežnejši (prim. Sd 1937, 508—510), a ga je avtor kasneje skril. Iz več razlogov je potrebno, da si prav tisto, kar je v zbirki izpuščeno, nekoliko podrobneje ogledamo.

V tej diskusiji zvrča Prežih vso krivdo za propadanje kmečkih posestev na družbeni sistem, čemur Košat sicer ne ugovarja, ima pa pomislek, kako da so propadli predvsem bogati gorski posestniki, revnejši pa so se obdržali. »Ne zanikam, da je ozadje tega značilnega pojava naš družbeni razvoj. Vendar mislim, da so prodajo vsake hube povzročile razne druge okolnosti, ki so bile šele odločilne; na primer: družinske, soseskine razmere in podobno; primeri so se končali s tragičnimi dogodki, s prelivanjem krvi, z maščevanjem in tako dalje. — Na te stvari

mislim. Zakaj? Ker diha ravno v teh posameznih zgodbah toliko močnega, pristnega, sočnega ljudskega življenja, da nam je treba samo rahlo prisluhniti, pa že čujemo odmev razpada gorskih selišč, življenja celih rodov, ki so živeli in še živijo po Koroškem. Brez poznavanja tega notranjega življenja je tvoja teorija suha, topa veda, ki nas ne more nikoli zagrabit s tisto srčno silo, da bi nas potegnili za seboj, kakor nas zagrabi, če jo povežemo z vsemi odtenki našega vsakdanjega človeškega življenja...»

Enako kot socialno zatiranje boli Košata tudi raznarodovanje Slovencev na Koroškem. »Slovenci so zajemali tod svojo prirodno moč ravno iz kmečkega ljudstva. Socialni proces je rušil domača ognjišča in lomil glavno oporo slovenskega ljudstva, kmeta. Nemški kapitalisti in fevdalci so izkoristili posledice tega družbenega sistema za raznarodovanje ubogega, neenakovrednega naroda. Begunci s slovenske grude so se v nemških mestih in v industrijskih krajih pretapljali v nemško čutečo proletarsko množico.«

In avtor zaključuje ta izpuščeni dialog z naslednjimi Košatovimi besedami: »Spet primer več, da je ta družbeni red nasprotnik ne samo siromašnih slojev, temveč tudi malih narodov. Mali narodi imamo zato dovolj vzroka, da se postavimo v bran proti temu glavnemu zoperniku. Sicer bomo po zakonih razvoja prej ali slej izginili s tega sveta.«

Nobenega dvoma ni, da je ta stilno oziroma logično nekoliko nerodni Prežihov sobesednik, ki avtorja samo dopolnjuje, ne pa izpodbija, Prežih sam. Če že ne zarodek, so te misli vsaj spodbuda, in sicer osrednja spodbuda za oba romána, ki sta v teh letih nastajala: za *Požganico* in *Jamnico*. V prvem je utelesil predvsem nacionalno idejo, kakor jo tu razvija, v drugem socialno. Zaključek tu navedenega dialoga pa dokazuje, kako se je zdel Prežihu naš odpor z obeh strani nujen, in nas prepričuje, kako si je bil v tistem času svest, da mora vse svoje delo posvetiti temu odporu.

Istočasno pa se je pri svojem ustvarjalnem delu zavedal, da s »suho teorijo« nikoli ne bo zgrabil, marveč le s »srčno silo«, s poznavanjem »notranjega življenja«. Zato je vsekakor soglašal z urednikom zbirke Ferdinandom Kozakom, da se ta teoretična razglabljanja črtajo, da pride bolj do veljave dogajanje.

To dogajanje polaga v usta eni od potomk številnega proletarskega hudabivškega rodu, ki je izpodjedel mogočno kmetijo Karnice. Njeno pripovedovanje sicer ne prepriča, da bi mogla tako govoriti preprosta, stara ženica, pričara pa vendarle razmere med bajtarsko hčerjo Hudabivško Meto in mogočnim gruntarjem Karničnikom, ki mu nobeno sredstvo ni dovolj okrutno, da bi z njim ne poskušal udušiti njene ljubezni do svojega prvorojenca. Ta ljubezen je tako mogočna, da preboli dekle najhujše muke in oplodi zarod tisočernih zavrženih samorastnikov, ki groze z bojno napovedjo vsak svojim lastnim Karnicam.

Fabuli se pozna, da ni neposredno zrasla iz gorenje teorije, marveč da je v jedru stara, arhaična zgodba, kasneje razredno priostrena in priplepljena na gorenji okvir. Ker propada Karnic ni povzročil kapitalistični sistem, marveč tradicionalna gruntarska morala, je razumljivo, da bi bil ta okvir le nadležen, neorganski priveseček, kolikor bi upošteval teoretične postavke, iz katerih zgodba ne izhaja.

Nekaj pa je, kar kot rdeča nit veže gorenjo, v zbirki izpuščeno teorijo s to osrednjo fabulo: to je zavest potrebe po odporu zoper nasilje, ki preti ugrabiti osrednje pravice, kakršne ima vsak človek do življenja.

Takole je učila zavržena Hudabivka svoje potomstvo ponosa in odpora: »Sami ste se izlevili, brez goje, kot izgubljena samorastna setev v razgonu. Kakor se samorastnik zgrabi z okolico, tako se morate tudi vi, Hudabivniki, zgrabit z življenjem. Kjer stojite, poženite korenike. Ne dajte se teptati od drugih, ne prenašajte ponižno krivic, ali tudi vi ne prizadevajte nikomur, nobenemu bližnjemu nikakih krivic.« Tako jim je vlivala »vero vase in jih učila spoznavati in zaničevati krivico in greh«.

Prežih se je namreč v tem času že popolnoma zavedal, da je vera v vase, v lastno poštenost prvo in najosrednejše, kar mu daje zavest, pravico in dolžnost, da se mora boriti. Boriti, pa čeprav ubog in sam vesoljni krivici nakljub. To je tisto samorastništvo, ki se zaveda svoje edinstvene samovrstnosti in potrebe, da si jo ohrani.

Takšna bojevitost, ki ji daje v zadnji noveli izraza tudi v besedah, diha iz celotne zbirke. Kaže se v dramatičnem prikazovanju, v pretiravanju, v ironiji, v drastični metaforiki, skratka tudi v vsem njegovem stilu kot podobi njegovega aktivnega odnosa do življenja in sveta. Svojevrstnost, kako avtor tradicionalno ljudsko snov prepaja z moderno idejnostjo, kako poezijo koroške zemlje in rodov povezuje z osrednjo slovensko in občečloveško problematiko, daje tem zgodbam poseben čar in jih povzdiguje med naše najosrednejše umetnine.

Kakor sem že nakazala, pomenjajo *Samorastniki* tisto osrčje, ki se vanj steka in iz njega izvira osrednje ožilje njegovega poprejšnjega pa tudi kasnejšega pisanja. Navajala sem nekatere motive iz Prežihove začetne, pretežno referativno avtobiografske faze, ki zažive tu v občečloveški simbolni podobi. Hkrati pa so tu zarodki Prežihovih kasnejših del.

Sam avtor pravi v noveli *Jirs in Bavh*: »To, kar človek doživlja v mladih letih, kar se kali skozi otrokovo dušo, to postane odločilno pri odraslem, iz tega rastejo nagibi in dejanja. Če se ti v mladih letih do česar koli vsadi ljubezen ali pa sovraštvo v srce, to ostane in se pozneje vedno v taki ali drugi obliki pokaže.«

Omenjala sem že tri Prežihove romane, ki so nastajali skoraj istočasno s *Samorastniki*: *Doberdob*, *Požganico*, *Jamnico*. Opozorila sem na nacionalno in socialno idejo v teoriji *Samorastnikov*, ki pomenita osrednji gibal *Požganice* in *Jamnice*. Lahko pa bi rekli, da sta to — vsaj v zarodkih, kakršne mu je omogočalo dozorevanje časa in njegove osebnosti — osrednji gibal celotnega njegovega dela, ki sta vzkalili že v njegovi otroški duševnosti. Že prva njegova objavljena črtica, *V tujino*, nakazuje leta 1909 problem družbene zapostavljenosti Slovencev, ki si morajo iskati kruha v tujini, medtem ko ga v domovini dobivajo tujci. Leto dni nato je priobčil v *Domačem prijatelju* uganko z značilno rešitvijo: »Koroškim Slovincem preti pogin.«

Zavest stalne nacionalne ogroženosti od velenemške imperialistične penetracije je tega žilavega obmejnega Korošca gnala v vse ostrejšo opozicijo proti reakcionarnim vladnim režimom in mu že ob izbruhu prve svetovne vojne izzvala usodni pečat: p. v. (politisch verdächtig).

Roman *Doberdob* (1940) je zrcalo križeve poti in vojnega nasilja, ki ga je bil deležen brezpraven proletarsko-kmečki politični osumljenec v kazenskem bataljonu na avstrijski fronti. Tak osumljenec je v romanu Amun, ki ima veliko Prežihovih avtobiografskih potez. Razvoj njegove svetovnonazorske in družbenopolitične zavesti od kmečko tradicionalnih pogledov do jasnega spoznanja o popolnem nesmislu trpljenja in bojevanja Slovencev za imperialistične smotre centralnih sil je notranja vsebina prvega dela romana, ki se konča z Amunovim pobegom v sovražni italijanski lager. Enako je bil pobegnil k Italijanom z avstrijske fronte tudi Prežih sam, z namenom, da stopi v legionarsko armado. Italijani pa so ga pahnili v vojno taborišče, kjer je bil prisiljen deliti trpko usodo vojnih ujetnikov. Vendar vse svoje nadaljnje usode po italijanskih lagerjih Prežih v romanu več ne prikazuje. Naslov romana nam pove, da je osredotočen v grozote boja na Doberdobu, kjer je bil najhujši pokol Slovencev na avstrijsko-italijanski fronti.

V drugem delu romana Amun ne nastopa več in zdi se, kot da je ta osrednja rdeča nit pretrgana. Toda ta Prežihov roman ni roman v tradicionalnem pojmovanju te besede in nima namena podajati individualni razvoj posameznika. To je prvi slovenski roman kolektiva: Ob junaku Amunu spremlja razvoj napredne miselnosti cele skupine Slovencev; ta se vse bolj širi in pogloblja, dokler v drugem delu romana spričo rastočega ogorčenja ne izbruhne v Judenburgu v revolucionaren upor. Opis tragičnega upora kakor tudi njegovih vidnejših predstavnikov je zgodovinsko točen in jasno je pisateljevo hotenje, da bi s celoto podal čimbolj dokumentarično sliko resničnosti. Ker sam pri tem upor ni bil navzoč, je torej v drugem delu zgodovinsko zvesto tudi svojega osrednjega junaka izpustil, pokazal pa, kako njegova ideja tli naprej, dokler ne vzplameni v upor. Z očmi kasnejšega organiziranega komunista je ostro razsodil pomanjkljivosti tega slabo organiziranega, primitivnega in idejno neizčiščenega dejanja in uspelo razčlenil nujnost katastrofe. Nakazal pa je že zarodke socialistične ideje, ki pritajeno tli naprej, da bo nekoč v požaru izčistila resnično nacionalno osvoboditev.

Kot sem že omenila, se je roman dolgo razvijal in se v Prežihu pol-drugo desetletje spreminjal in dopolnjeval. To ni razvidno samo iz kompozicije, marveč tudi iz neenotnega stila. So poglavja, ki zgrabijo z izredno sugestivno silo, in spet druga, ki so reportažna. Mestoma je naturalistična nabreklost pretrgana s tihimi lirskimi vložki. Mogočna galerija najpestrejših značajev je dosledno izpeljana v ostrih kontrastih in dramatičnih konfliktih, ki kažejo široko klaviaturo od najogabnejših do najnežnejših čustev in strasti. Že tu se je pokazal Prežih mojstra preciznega opazovanja, hkrati pa tudi razumevanja najrazličnejših usod.

Kljub raznim tehničnim pomanjkljivostim je roman tako mogočna slika dobe, da se lahko mirno uvrsti med najuspelejša dela evropske vojne tematike.

Roman *Požganica*, ki je izšel leto dni poprej (1939), a ga je Prežih pisal kasneje in bolj zdržema, predstavlja drugo fazo v razvoju naše nacionalne usode — koroški problem v prvih letih po zgraditvi bivše Jugoslavije. Tu se je pisatelj spet vrnil na domača tla, na tista tla, ki so predmet njegovega centralnega snovanja. Ne bom ponavljala, kako ga je

tragična usoda njegove ožje domovine zadevala v bistvo, poudariti hočem samo to, kako se mu je posrečilo prikazati osrednjo katastrofo — povojni plebiscit in razkol Koroške k dvema državama — Jugoslaviji in Avstriji.

Medtem ko se *Doberdob* zaključuje z vojaškim uporom, v času, ko stara avstrijska oblast že ugaša, se pričinja *Požganica* s plenitvijo koroškega ljudstva ob medvladju, ko se nova jugoslovanska oblast še ni utrdila. Tu dá sestradena množica duška svojemu ogorčenju nad vojnimi liferanti in drugimi nacionalnimi in družbenimi izkoriščevalci, v trdni veri, da se bliža nova svoboda s pravičnejšo ureditvijo razmer. Prodorna in ostra analiza novih razmer in posameznih predstavnikov vseh slojev pa kaže, da niti reakcionarni sistem nove monarhije niti odločujoči politični in upravni činitelji v novi državi niso mogli izvesti pravičnejšega reda, kar je povzročilo ne samo vrnitev vsega starega pokvarjenega življenja z nekdanjimi izkoriščevalskimi tujci na čelu, marveč tudi odklon delavskega proletariata, ki se je pod vodstvom socialnodemokratskih voditeljev rajši odločil za naprednejšo avstrijsko republiko. Z izrednim poznavanjem takratnih razmer in s pronicljivo psihološko prodornostjo odkriva Prežih napake in slabosti naših ljudi, ki so nujno morale roditi katastrofo — izgubo pretežnega dela slovenske koroške zemlje, ki je s plebiscitom pripadla Avstriji.

V politično kroniko, ki raste kakor silen memento v simbolično svarilo pred bodočo, še hujšo katastrofo — komaj dve pičli leti po izidu knjige se je izkazalo, da je Prežih to fašistično strahoto kot nujen obračun naših slabosti zaslutil — je avtor vklenil pretresljiv boj koroške hribovske vasi Jazbine za Požganico. Gozd in pašnik Požganico, ki je v starih časih pripadala srenji, si je bil pred sto leti prisvojil grof hkrati z zemljo večine bednih vaščanov, ki je postala najemniška. Odtlej je bila Požganica kot življenjski pogoj za obstanek teh svojevrstnih grčavcev predmet njihovega brezupnega boja. Močno prizadeto in dramatično je prikazan ta boj v povojnem času, ko je vzkliklo upanje na agrarno reformo tuje veleposesti, a se je izkazalo, da je bilo vse pričakovanje pravičnejše porazdelitve zemlje varljivo. Požar, ki končno upepeli ta predmet največjega hrepenenja Jazbincev, spominja na monumentalni požar Cankarjevega hlapca Jerneja in je ravno tako simboličen.

Kakor *Doberdob* je tudi *Požganica* kolektivni roman brez izrazite osrednje osebnosti. Jazbinski fant Močivski Petruh je sicer deloma nosilec dejanja in osrednje ideje, a prav tako kakor Amun sredi romana izgine s pozorišča. Šele zaključni prizor težko prizadetih Jazbincev na njegovem grobu daje svojevrsten poudarek njegovi ideji — ideji čistega, poštenega in družbeno zavednega boja naprednega, slovensko čutečega kmeta.

S tem romanom je Prežih jasno dokazal, koliko globlje je zakoreninjen v duševnosti kmeta kakor pa delavca — prizori iz delavskega življenja in boja so prikazani precej bolj suho, referativno, medtem ko so prizori Jazbincev in njihovega krčevitega vsesavanja v zemljo, v Požganico, elementarno plastični, mestoma prežeti s čudovito poezijo.

Prežih se je zavedal, da je mojster v prikazovanju kmečkega življenja, zato je svoje naslednje veliko delo skoraj izključno posvetil kmetom, tistim, ki so mu bili najbliže — Hotuljcem.

Roman *Jamnico* (1945, napisano 1941) bi lahko imenovali nadaljevanje *Požganice*, kolikor podaja izsek kmečkega življenja na Koroškem v bivši Jugoslaviji od leta 1921 naprej. Tudi to je kolektiven roman — roman Jamnice, Prežihovih Raven. Pri prepletanju usod posameznih kmečkih domov in družin pa se je Prežih v glavnem omejil na življenje patriarhalnega gruntarja Munka, spremljajoč ob gospodarskem propadu njegove družine gospodarsko krizo drugega povojnega desetletja hkrati z nravstveno krizo njegove in drugih družin. Ob sočnem prikazovanju koroške vasi, kjer povezuje rastoče gospodarske in družinske skrbi s tipičnimi običaji, delom in razveseljevanjem koroškega ljudstva, se jasno čuti avtorjeva težnja, kakršno je nakazal v navedenem izpuščenem teoretičnem odlomku iz novele *Samorastniki*: s tem, da je osrednjo idejo — propad kmečke patriarhalnosti — povezal s tako pisano nravstveno problematiko in jo tako živo prepočil s sokom celotnega gibanja vasi, je dosegel presenetljivo monumentalno veličino, ki v njej posamezni gospodarski traktati izgubljajo suhoparnost. Vendar je prav v tem romanu najbolj izrazita avtorjeva novelističnost, ki mozaično povezuje posamezne organsko zaokrožene prizore v celoto. Iz romana se dá izluščiti nekaj osrednjih tragičnih usod, od katerih je vsekakor najpreretresliveje podana usoda starega Munka, ki s svojo kremenito poštenostjo, preudarnostjo in zagrizenostjo v vse staro, minevajoče, naravnost simbolično predstavlja tradicionalno veličino kmečke moči in oblasti, ki jo gospodarski razvoj nujno razkraja. Kot da je v tragično veličino tega močnega starca, ki se nazadnje tako brezmočno vda zahtevam novega časa, vklenjeno vse hotenje Vorančevega kmečkega rodu in vsa ljubezen do veličastne arhaike, ki jo novi čas neusmiljeno pokopava.

Roman nesporno razodeva, da je Vorančeva navezanost na kmetstvo elementarnejša, močnejša od vseh njegovih naprednih teženj; razumljivo, da torej v tovarniškem proletarcu Permanovem Ahacu ne najde Munku enako močnega nasprotnika. Čeprav Ahac po Prežihovem lastnem priznanju nosi nekaj avtobiografskih potez, je njegovo hotenje prikazano medlo in neučinkovito; deloma gre to morda na rovaš cenzurnih razmer, ki v bivši Jugoslaviji, ko je bil roman napisan, niso dopuščale odločnejšega revolucionarnega posega.

Kako je bil Prežihu pri srcu prav propad Munkovega grunta in njegove družine, dokazuje tudi drama *Pernjakovi* (1953), ki jo je posnel iz romana. S tem da je tragično zgodbo zapeljane omejenke, ki jo je v romanu povezal s Pernjaki, v tej drami prenesel na Munke, je še bolj poudaril odvisnost njihovega propada od sinovega nemoralnega življenja. Premik od družbenogospodarskega prikaza k individualno moralnemu je občuten in še podkrepljen z grozotnim viharjem, ki spremlja usodno dogajanje. Drame Prežih sam ni zaključil, izšla je v priredbi Herberta Grūna šele po njegovi smrti. Morda ga je poleg boleznι motil tudi slog, da je sam ni mogel končati.

Poleg obravnavanih štirih knjig, ki jih je Prežih ustvaril v zadnjem desetletju pred drugo svetovno vojno, je ostalo še nekaj njegovih krajših del iz tega časa, ki jih sam v zbirko ni sprejel. V knjigi so izšle z nekaterimi mladostnimi deli in z dotlej še neobjavljeno naslovno uvodno novelo v izboru Ivana Skuška šele po njegovi smrti (Kanjuh iz za-

gata, 1952). Čudno svojevrstna je zlasti zgodba o čudaškem perverznej starcu *Kurjeku*, ki dá slutiti mrke strasti komplicirane duševnosti, kakršne ob površnejšem presojanju avtorja širokih socialnih platen presenečajo. Težka in grozna je tudi zgodba *V kačunji* zaradi prikazovanja zmrtvinčene ženske, ki je v svoji bedni zapuščenosti komaj še slutnja človeka. Prežihovo goltanje po trpinčenju, posebej še po trpinčenju duševno in telesno iznakaženih ljudi, zavzema v svojem pretiravanju pošastne dimenzije. Prav s takšnimi romantičnimi elementi pa dosega učinke, ki s svojo elementarnostjo daleč presegajo raven bežnega pojava v času in prostoru.

Medvojno politično delo za osvoboditev je Prežiha literaturi odmaknilo, aretacija in križev pot po najzloglasnejših nemških taboriščih pa sta ga tako uničila, da se mu je zdelo absurdno takšne peklenške muke kakor koli poustvarjati. Polagoma si je po osvoboditvi toliko opomogel, da je napisal nekaj feljtonov in črtic tudi o vojnih strahotah fašističnega nasilja, toda razen redkih izjem (*Stari grad*) te zgodbe, ki jih je deloma izdal v posebni zbirki (*Naši mejniki*, 1946), nivoja njegovega predvojnega ustvarjanja ne dosega. So pa pomembni dokumenti tedanjih vojnih muk in bi lahko služili kot gradivo širšemu tekstu. Take, kot so, so reportažne in ne zajemajo iz jedra. Kot da je Prežiha groza pred samim seboj in vso težo, ki jo nosi v svojem dnu, se odmika na periferijo.

Iz takšnega razpoloženja se je zatekel spet v svojo mladost, išoč tam toplote in miline, ki je v sodobnosti ni našel. Zatekel se je vanjo kot bolan in hudo preizkušen človek, da bi našel v njej uteho. Z materino ljubeznijo ožarjena se mu je odkrila v njej prva bridkost. Silno preproste sličice zvesto podajajo drobno življenje nacionalno in družbeno zapostavljene otroka, ki je lépo, ker je sam notranje čist in lep. Takó čisto in preprosto kakor Prežih v mladinski zbirki *Solzice* (1949) govori lahko samo, kdor se je preko življenjskih viharjev in strasti povzpел na vrh, od koder je pogled samo še nazaj.

Isto leto je objavil med drugim tudi poglavje iz romana *Pristrah*, za katerega je zadnje čase z intenzivno vnemo zbiral gradivo. Roman, ki naj bi zajel zgodovinsko izpričano kulturno dogajanje, zlasti ljudsko tvornost iz srede prejšnjega stoletja, je imel po lastnih izjavah v sebi že tako izdelan, da bi potreboval zanj komaj dva mesca, da bi ga izlil na papir. Prehitela pa ga je smrt (1950) in veliko obetajoče delo je umrlo z njim.

Prežihov Voranc je eden najsvetlejših likov v slovenski književnosti. Čudoviti optimizem, ki je z njim premagoval najtežje udarce v življenju, in vse razumevajoča dobrota, ki mu je dopuščala nepristrano strpnost do vsakogar, hkrati pa prodoren kritični pogled in globoka vera v življenje so mu omogočali izredno plastično realistično oblikovanje, ki ima neomahljiv jasen smoter v zvestobi do sebe in do stvari, ki ji je nesebično služil. Od tod Prežihova klana samoraslost, ki pač ni samo v svojevrstnosti samonikle narave, marveč hkrati tudi v etični sili, ki ga je notranje aktivizirala.

Prežih ni bil meditativna natura, da bi razglabljal in teoretiziral, bil je človek dejanja, boja, ki je zmerom vedel, kaj hoče. Dolgih opisov ni ljubil, vsako reč je zgrabil pri jedru, jasno, nazorno, s čim manj besedami. Njegova skopost v izražanju je skoraj neprekosljiva, neprekosljivo pa je tudi bogastvo izraza. Klenost, moč in dinamičnost stavka s presenetljivo drastično metaforiko in z bogatim dialektičnim besednim zakladom dajejo njegovemu izrazu svojevrsten kolorit in vonj divje, prazvirne koroške zemlje.

Iz te zemlje je črpal Prežih sočnost, zdravje in vitalnost, to je tisti element, ki je bruhal iz njega usodo stoletnih rodov in bolečino revnega, povsod zapostavljenega ljudstva. Zato je njegova pripoved sicer realno ótipljiva, zavzema pa včasih pošastne dimenzije, kot da vre iz prastarih legendarnih vrelcev ljudske romantike. To je tisti poetični čar, ki večkrat vzdiga Prežihovo pripoved nad suho vsakdanjost in jo prežarja z brezčasno simboliko.

Prežih je kakor drevo, ki se je tako globoko zakoreninilo v zemljo, da se je s krošnjo lahko razmahnilo na vse štiri strani. Njegova živa barvitost in ritmika sta prežeti s sokom Koroške, ki ji je z brezštevilno galerijo likov in usod tudi tematično ostal do kraja zvest. To slikovito pestrost majhne zapostavljene deželice pa je prepajal s hotenjem modernega človeka tako, da jo je poveličal v simbol zapostavljenega slovenstva in človeštva. Brez vsakršnega teoretičnega filozofiranja, s silo stvarnih dejstev je umel neposredno in povsem nesentimentalno poseči v dejanje in pričarati v drobeni človeški usodi tragiko občečloveške biti. Ta tragika učinkuje svojevrstno, saj je prikazana brez patosa, prečesto z drastičnim prežihovskim humorjem. Prav to prepletanje tragičnega in komičnega elementa daje Prežihu shakespeareško plastično veličino.

Z globoko kritično osredotočenostjo v človekov značaj in s prizadetostjo nad usodo posameznega človeka in naroda je Prežih dopolnjeval program, ki si ga je bil skoraj sto let pred njim postavil Levstik. Ta program, v nasprotju s subtilno, lirično Cankarjevo umetnostjo, a v njegovem duhu, je Prežih epsko, družbeno razširil in mu dal z vase zaupajočo vero v stvarno življenje poživljajoč, veder razmah. Njegov človek ni več stisnjen in pasivno obupujoč, naj bo še tako beden, pohabljen, omejen, nekje v njem tli zavest pravice do življenja in terja svoj prostor na tem svetu. Duhovni svet tega človeka je ozek, če se ga kdo nasilno polašča, pa se pretresljivo razsvetli njegova veličina. Tu je največja Prežihova sila, v veri v človeka, ki ni nikoli tako krut, da bi ga mogel iz dna sovražiti, nikoli toliko zavržen, da bi nekje na dnu še ne tlel. Čeprav si človečnost zapravlja z oblastnostjo. Kajti Prežihu se je odkrilo spoznanje: bolj ko si človek nasilno prilašča tujo eksistenco, bolj trpi za eksistenčnostjo on sam.

Prežihov humanizem je pretrpel dve hudi preizkušnji: prvo in drugo svetovno vojno, ki je bil v njiu sam, predmet brezmejne človeške okrutnosti, vržen v osrednji vrtinec nasilja. Prvo vojno je v sebi premagal in nam dal s tem največje, kar iz tega časa imamo, druga pa ga je telesno izjedla, preden je mogel iz sebe izluščiti véliki klasični tekst, ki bi nam ga mogel dati le ustvarjalec njegove izrazne sile in njegove človečanske dozorelosti.

SLOVSTVENA VZGOJA V NIŽJI

Nadaljevanje in konec

Anton Aškerc, Čaša nesmrtnosti

Ad 1. Bere najprej profesor, nato dijaki. Pri branju se je varovati šolske monotonije, tekst je dramatično razgiban!

Ad 2. Pojasniti je treba nekatere manj znane slovenske besede (rus, serec, vrač), zlasti pa vrsto arabskih izrazov (turban, damaščanka, koran, sura, kalif, derviš, emir, alkimija) ter s tem v zvezi spregovoriti o verstvu muslimanov, njihovi nekdanji cvetoči omiki in srednjeveški državi v Španiji s središčem v Kordovi, kjer je med drugimi vladal tudi kalif Abderaman (912—961).

Ad 3. Dispozicija:

a) Zasnova: Abduřaman zamiřljen bere koran, ki mu govori o smrti in veĉnem řivljenju. Toda kalif ima rad tostransko řivljenje, nanj ga priklepajo ljubezen, filozofija in bojevanje, zato bi rad vedno řivel. Da bi mu pomagali do tega, pokliĉe k sebi zdravnika, alkimista in derviřa.

b) Zaplet: Zdravnik Hakim mu nasvetuje, naj si v ĉařo nastreęe jutranje rose, v njej raztopi morskih biserov in to pijaĉo pije sedem juter, previdno pa doda, da vsakdo ni vreden nesmrtnosti. Toda kalifu, ki paĉ ne spada med izbrance, se biseri v rosi ne raztope.

c) Vrh: Alkimist Sofer mu domiřljivo samozavestno kar ponudi ĉařo z raztopljenim zlatom. Toda kalif bi rad prej videl njen uĉinek na uĉenjaku in mu veli piti. Ker pa se ta sumljivo brani, mu s toliko veĉjim užitkom odseka glavo.

d) Razplet in razsnova: Sivolasi, modri Ali Rařid emiru razodene, da so ga vsi pred njim prevarili in da je ĉařa, ki ĉloveku zagotavlja nesmrtnost, edino njegovo lastno řivljenje, ki naj ga vsakdo polni s plemenitimi deli za domovino in ĉloveřtvo. Kalif se ne meni veĉ za koran in ugotavlja, da je imel edino stari derviř prav.

Ideja pesmi je torej: »V delih svojih řivel sam boř veĉno!« Ařkerc v njej zavraĉa strah pred smrtjo, posredno tudi misel na onostranstvo. Sprijazniti se je paĉ treba z zakoni narave, po katerih si telesno umrljiv. Hkrati pa se pesnik ves radosten oklepa řivljenja, ki naj ga posameznik posveti delu za skupnost, za domovino in ĉloveřtvo. Torej nekaj vedri naravni humanizem, precej podoben tistemu, ki ga je v nemřkem nagrobnem napisu Emilu Korytku izrazil že veliki Preřeren.

Oblika pesmi. Ideje pesnik ni povedal naravnost, ampak v obliki izmiřljene epske zgodbe, ki jo je po svojem okusu postavil v Orient. Tako imamo opraviti z literarno zvrstjo, ki je znana pod imenom prilika ali parabola. Ker je pesem po svojem bistvu miselno mořka pesem, se ji kot verz zelo prilega trohejski deseterec brez rim, stalni stih srbske junařke pesmi. Odlikujeta jo tudi dramatiĉno dejanje in řivahen dialog, ki doseęeta viřek v spopadu med kalifom in alkimistom (odsekani kratki stavki!). Nad pesmijo imamo za epigraf ali motto citat iz korana.

Jezik in slog kažeta na izrazito moško pesniško osebnost, ki ima rada jasno misel in preprost izraz. Če izvajamo metaforo »vešča črna, misel nevesela«, v celotni pesmi nimamo nobenega posebnega pesniškega ukrasa. Med stavčnimi figurami je zelo pogostna anafora, ki daje pesmi značaj epske širine in vznesenosti. V prizoru z alkimistom Sofrom je čutiti za Aškerca tako značilno duhovito ironijo. V jeziku pa je več srbokroatizmov (dičiti, baš, pozvati, lečnik, lek, jedva, čin) in nekaj vzhodnoslovenskih oblik (toti za tisti in orodniško obrazilo -oj pri a-jevski sklanjatvi), ki pričajo o pesnikovi slovanski orientaciji oziroma njegovem pokrajinskem poreklu.

Ad 4. Z razredom najprej ustno obnavljamo vsebino. Nato naj se dijaki nauče pesem na pamet, a smiselno in lepo deklamirati. Čaša nesmrtnosti pa bi se dala zlahka tudi dramatizirati in na šolskem odru odigrati, kar bi mladino pritegnilo tudi s pestrimi vzhodnjaškimi kostumi.

Simon Gregorčič, Pastir

Ad 1. Najprej prebere profesor, zatem razred. Pazi, da pri branju ne zaideš v togo šolsko deklamatoričnost; pesem beri iskreno in občuteno, kakor je nastala Gregorčiču!

Ad 2. Besede bodo dijakom vse znane, razen morda studen — mrzel. Pač pa je treba nekoliko pojasniti nastanek pesmi in kraje, ki jih opeva. Nastala je kot *Nazaj v planinski raj* v Rihemberku na Vipavskem, kamor so pesnika na pol kazensko premestili iz njegovega ljubega Kobarida. S planino, ki »tam gori dviguje v nebo se«, je mišljen Krn. Tretja kitica pa je v celoti verna podoba pesnikove domačije: »selo mirno« je seveda Vrsno, »slap grmeči« pa slap, ki ga nad vasjo dela potok Volárijia. Primera v četrti kitici je vzeta iz sv. pisma in meri na Adamovo hrepenenje po rajju, potem ko ga je angel z mečem izgnal iz njega.

Ad 3. Zgradba pesmi je trodelna, vsak del obsega po tri kitice.

a) Kitice 1—3: Gregorčič se iz Rihemberka željno ozira po svojem sončnem planinskem rajju pod Krnom.

b) Kitice 4—6: Tam je v otroških letih prepevaje in brezskrben pasel očetovo čredo.

c) Kitice 7—9: Kasneje je postal dušni pastir, duhovnik, s tem pa izgubil svojo osebno srečo. Zato se mu toži po domačiji in mladosti.

Miselno jedro pesmi tvori spoznanje, deloma sorodno Prešernovemu v sonetu *O Vrba*, ki tvori uvod v *Sonete nesreče*, da je bil kot pastirček na domačih pašnikih srečen, ko pa jih je zapustil ter se odločil za šolanje in duhovniško službo, so se ga lotili življenjski nemir, bridkost in obup. Zato si želi vrnitve v prvotno idilično okolje in z njim zvezano brezskrbno, srečno življenje.

Oblika pesmi. Ker poje Gregorčič tu o sebi in izpoveduje svoja osebna razpoloženja, sloneča na trpkih življenjskih skušnjah, imamo opravka z lirsko osebnoizpovedno pesmijo. Aškerčeva moška epska pesem je kakor izklesana iz surovega marmora, Gregorčičeva žensko lirski je lahkotna in melodiozna. Kitice so ves čas pravilne štirivrstičnice. Pesniška mera je amfibrah, in sicer se redoma menjavata nepopolni štiristopni in popolni tristopni verz. Tudi rime so prestopne (a b a b), in

sicer moške, ženske, tekoče, dvakrat pa tudi razširjene (nebo se — oko se, nemila me je — pojila me je).

Slog. Domiselna je primerjava ovčji pastir — dušni pastir, ki v drugem in tretjem delu pesmi pomeni hkrati antitezo med pojmom brezskrbna zadovoljnost — življenjska nesreča. Na tej primerjavi in antitezi notranje, vsebinsko sloni vsa pesem, te dve predstavi in občutji sta jo v pesniku sprožili in pomenita njen osnovni motiv. Izmed drugih stavčnih figur sta za to pesem in Gregorčiča sploh značilni nagovor (apostrofa) na planinski raj in domačo vas na več mestih in pa asinde tično naštevanje značilnosti in lepote pokrajine pod Krnom v tretji kitici:

Oj, pašniki sončni, lesovje temno,
vi viri, potoki studeni,
ti slap moj grmeči, ti selo mirno,
pri srcu ko nekdanj ste meni!

V obeh figurah je nekaj slovesno vznesenega, duhovniško govorniškega, vendar le toliko, da ne moti intimnega značaja pesmi. Začetek pesmi kaže v geminaciji in stalnem številu naslon na ljudsko poezijo: »Tam gori, tam gori za tretjo goro...« Za Gregorčiča sta nadalje značilna epiteton »rosna« mladost in metafora »kupa bridkosti«, v jezikovnem območju pa pogostna raba tvornosedanjega deležnika na -č (solzeč se oziram, glasno pojoč, po dolu gredoč, pijoč le), ki ima tudi muzikalno funkcijo.

Simon Jenko, Po slovesu

Lepa, a krhka lirska stvarca. Ne sečirajmo je preveč, da ne razbijemo lepote! Vendar jo je treba s primerno spoštljivostjo približati.

Prva kitica je slika Sorškega polja z gorami v ozadju ob temlačno oblačnih dneh. Druga izraža pesnikovo žalost ob ločitvi od ljube domačije in dragega dekleta. Jenko se je tedaj kot osmošolec vračal z oddiha v Ljubljano ali pa morda že kot maturant odhajal namesto na Dunaj v celovško semenišče. Vendar je treba pesem razumeti kot izraz Jenkovega splošnega, življenjskega melanholičnega občutja, saj je objavi v Novicah dal značilen naslov: Marsikak dan mojega življenja.

Pesmica je po zgradbi izrazito dvodelna. V prvi kitici imamo prispodobo iz narave: Nad polje se je priplazil teman oblak in ga zasenčil. V drugi pa njeno razlago; prenos na človeka: Žalostna misel je obšla pesnikovo srce. — Izrazno pesmica, kakor mnoge Jenkove, spominja na ljudsko liriko, in sicer s prispodobo o črnem oblaku in žalostnem srcu, z antitetično formulo »to ni — to je«, z epitetonom »ravno polje«, s štirostopnim jambskim verzom ter skrajno preprostimi rimami.

Srečko Kosovel, Jesen

Še bolj prefinjena zadeva, podobna nežni japonski sličici. Občutena recitacija tu opravi več kot razumska razčlemba. Za prvi razred gimnazije (SB I, str. 127) se mi pesem zdi pretežka.

Tri kratke kitice, izmed katerih vsaka prispeva novo značilno potezo k celotni pokrajinski sliki. Pesnik nam poje o jesenskem jutru doma

na Krasu, ko na kamnite, neznano kam vodeče poti vztrajno prši dež, ko bori negibno, nemo stoje na gmajni in ko prebujena brinovka preplašeno odleti. Torej vtisna slika, impresija jesenskega jutra na okamenelem Krasu. Impresija pa nam hkrati simbolično posreduje še nekaj drugega: pesnikovo osebno melanholijo, občutek osamljenosti in slutnjo smrti (prim. vlogo brinovke v njegovi Baladi!).

Jenkova in Kosovelova pesem sta tematično sorodni, toda tehnično različni: starejši Jenko operira s prisposodobno in razlago, Kosovel pa nam pričara svojo otožnost neposredno s samo pokrajinsko impresijo. Veliko je tu barv, prevladuje sivobela, karakteristična barva Krasa. Še več je otožne muzike: ustvarja jo zlasti refren Sivo je zgodnje jutro, ki je nekak čustven leitmotiv; dalje vokal i, ki se kot rima ponavlja v prvih dveh verzih vseh kitic in zveni kot pritajeno otroško ihtenje, in končno ritem, ki je brez ustaljenega kalupa in posnema klecenje trudnega potnika.

Še važna pripomba. Ti napotki pomenijo za nižjo maksimalni delovni načrt in so namenjeni predvsem *slovenistom v orientacijo*. V šoli jih bomo uporabljali zdaj bolj, zdaj manj, kakršna je pač razvojna stopnja dijakov in duševna bistrost razreda. Otrokom je treba pri razlagi nuditi kar največ, od njih pa pri izpraševanju zahtevati le najvažnejše. To velja zlasti za analizo oblikovnih sestavin umetnine, za katere so dojemljivi šele tretje- in četrtošolci. Paziti moramo tudi na to, da se ne bomo izgubili v drobnjarijah, pri tem pa zgrešili osnovni smoter: idejno-estetsko vzgojo mladine.

II. SLOVSTVENA ZGODOVINA IN TEORIJA

Interpretacija tekstov naj bi bila v nižjih razredih gimnazije osnova in izhodišče za vse drugo: za pouk slovstvene zgodovine in teorije, za domače branje in precēj tudi za spisje. Če smo pri obravnavi tekstov dosegli, da otrok ne le gladko bere, ampak tudi razume pisateljevo človečansko idejo in občuti oblikovno lepoto umetnine, smo dosegli veliko.

Po opravljeni interpretaciji dajemo razredu tudi *podatke o avtorju*, katerega tekst smo pravkar prebrali. Pri tem se moramo izogibati nepotrebnim letnicam, biografskim drobnjarijam in naštevanju golih naslovov, kar se posebno rado dogaja. Če smo otroku nagrmadili razne kraje službovanja in naslove prav vseh del, nismo pa označili umetniške vsebine obravnavanega avtorja, nismo storili prav ničesar. Človeški in umetniški lik avtorja, življenje in značaj, umetnost in pomen morajo zaživeti pred dijakom v vsej resničnosti in polnosti, vendar mu jih moramo posredovati kar najbolj dostopno, nazorno, pregledno in zgoščeno. Življenjepisnim podatkom naj sledi *oznaka in ocena celotnega dela*, in sicer po kronološkem redu, zlasti pa po področjih slovstvene dejavnosti. Izmed posameznih knjig, pesmi in spisov posebej označimo le temeljna dela, ki so v odlomkih zastopana tudi v šolskih Berilih ali predpisana oziroma primerna za domače branje. Posebno pažnjo posvetimo mladinskim spisom obravnavanega avtorja.

Teh podatkov in oznak pa dijakom ne smemo kar naravnost in v celoti narekovati. S tem bi jih zavajali k pasivnemu sodelovanju v šoli

in mehaničnemu obnavljanju doma. Eden naših najvažnejših pedagoških ciljev mora biti, da dijake vzgajamo k razumnemu in samostojnemu delu. Zato naj si na tablo in v zvezke zapišejo le dispozicijo ali vprašanja kot oporišča za lastno delo, vse drugo pa jim prej ob njihovem zavestnem sodelovanju razložimo ustno. Na tablo moramo vselej napisati tudi vsa osebna imena in naslove del, da si jih v pravilni obliki osvoje. Tudi kasneje, ko bodo otroci imeli v rokah že tiskan slovstveni priročnik, slepega učenja po tekstu ne bomo smeli dopuščati.

Veljavni učni načrt predpisuje, naj dobe prvošolci osnovne slovstvene podatke o ljudskem pesništvu, o Vodniku, Prešernu, Levstiku, Jurčiču, Gregorčiču, Aškercu, Finžgarju, Cankarju, Župančiču in Prežihu, drugošolci na novo še o Erjavcu, Jenku, Valjavcu, Stritarju in Kersniku, tretješolci pa o Ketteju, Murnu, Milčinskem, Kosovelu in Bevku. Predpis je kar v redu, čeprav bi se mu dalo v podrobnostih kaj oporekati ali dodati, praksa po šolah pa kaže občutne pomanjkljivosti in razlike v izvajanju. Večina slovenistov ne zna najti prave mere in metode, vse pa duši diktiranje, s katerim izgubljajo dragocen čas. Zato bi nujno potrebovali neoporečen in poljuden slovstveni priročnik z literarnozgodovinskim pregledom in osnovami literarne teorije, ki bi normativno določal obseg in metodo ter sloveniste tudi rešil narekovanja.

Podatke o posameznih avtorjih in oznake njihovega dela dajemo razredu *priložnostno in nesistematično* vse do četrte. Šele tedaj jih povežemo in ujamemo v linijo slovstvenega in kulturnega razvoja, to je, postavimo pisatelja ali pesnika v določeno dobo, ki smo ji na kratko in preprosto označili pogojenost, značilnosti in hotenja. Četrtošolcu mora biti predvsem jasna vsebina romantike, realizma, moderne ter socialnega realizma, saj so to za nas slovstveno najbogatejše dobe. Pojma reformacija in razsvetljenstvo dijak pozna že iz prejšnjega leta od zgodovine, zato mu jih ne bo treba bogve koliko pojasnjevati. Manj važna slovstvena obdobja, n. pr. stoletja prvih pisanih spomenikov, dobo protireformacije in baroka, intermezzo naturalizma, le bežno preletimo. Docela odveč pa je v nižji gimnaziji karkoli spregovoriti n. pr. o dekadenci, ekspresionizmu in še kakem drugem novejšem izmu. Kratek in poljuden pregled slovenskega slovstva dajemo torej šele v četrti. Tedaj se v glavnem časovno ujameta slovenist in zgodovinar, ki v tem letu obravnava narodno zgodovino po marčni revoluciji. Tudi naše knjige, Slovenska berila, imajo tekste razvrščene strogo po kronološkem redu in slovstvenih obdobjih šele v četrti. Osnovno poznavanje literarnozgodovinskega razvoja potrebuje šele dijak, ki stopa v višjo gimnazijo ali strokovno šolo ali pa odhaja naravnost v poklic in življenje, kjer mu o slovenskem slovstvu ne bo nihče več govoril.

Vzemimo v konkreten pretreš nekaj za to stopnjo metodološko težjih primerov, kaj bi naj nižješolec, točneje četrtošolec, vedel o pesniku Vodniku, kritiku Stritarju in pisatelju Prežihu.

Valentin Vodnik je bil sin trdnih kmečkih staršev in preprosta, zdrava, hudomušna ter svobodoljubna narava. Rojen je bil v Šiški v Ljubljani; kot frančiškan in posvetni duhovnik je služboval po raznih krajih. Ko je živel na Koprivniku v bohinjskih hribih, ga je lastnik tamkajšnjih fužin, baron Zois, pridobil za slovstveno delo. Pomagal mu

je priti v Ljubljano, kjer je Vodnik postal gimnazijski profesor. Ko so naše kraje zasedli razsvetljeni Francozi, se je zanje zelo navdušil in vodil v Ljubljani vse šolstvo. Zato pa so ga kasneje Avstrijci pred časom upokojili in mu niso dovolili kulturno delovati.

Zbiral je jezikovno gradivo za slovar in se pri tem učil lepega ljudskega jezika, kakršnega je tudi sam pisal. Da bi našega kmečkega človeka kot razsvetljenec umsko in gospodarsko dvignil, je začel izdajati koledar Veliko pratiko, kamor je pisal razne praktične članke za ljudstvo. Nato je izdajal in v glavnem tudi sam pisal Ljubljanske Novice, prvi slovenski časopis, kjer je med drugim kot narodni preporoditelj s ponosom pisal o razširjenosti in kulturi Slovanov in Slovencev (članek Povedanje od slovenskega jezika).

S Pesmimi za pokušino (poskušnjo) se je 1806 predstavil za našega prvega pesnika. Tudi svoje verze je namenil ljudstvu, njegovemu pouku in razvedrilu. Zato je pisal razne kratkočasne uganke in poučne basni (Sraka in mlade, Kos in brezen), prikazoval spodbudno našega kmeta kot veselega, bistrega in delavnega (Zadovoljni Kranjec, Dramilo) in bil ponosen na svoj pesniški poklic (Moj spomenik). Tudi po obliki in izrazu so njegove pesmi preproste, nazorne in vsakomur razumljive.

Vodnik je sestavil tudi vrsto šolskih knjig, med njimi prvo v slovenščini tiskano slovensko slovnico, kjer se je v pesmi Ilirija oživljena zahvalil Francozom za priznanje naših kulturnih pravic. — Vodnik ni bil velik umetnik, bil pa je marljiv in uspešen kulturni delavec, ki je kmečko ljudstvo budil k zavesti in napredku, s pesmimi utiral pot čbeličarjem in Prešernu, s spisi pa znatno pripomogel k čiščenju in lepšanju našega knjižnega jezika.

Josip Stritar je bil doma iz idilično samotne Podsmreke pri Velikih Laščah, torej ožji rojak Levstikov. Bil je nadarjen dijak, na Dunaju je poučeval po bogatih družinah, mnogo potoval po Evropi in si ustvaril široko izobrazbo. Na Dunaju je ostal kot srednješolski profesor klasičnih jezikov večji del življenja, živel v ugodnih razmerah in rad pomagal svojim tovarišem, zlasti Jurčiču in Levstiku, ki sta bila pogosto v stiskah. Kot človek je bil žensko mehke in gosposko uglajene narave, kot slovstveni delavec vsestranski, kritik, pesnik in pisatelj, nazorsko pa je spadal med vodilne napredno usmerjene mladoslovence.

Na začetku slovstvene poti je v kritičnih spisih, zlasti v uvodu v Poezije (1866), vrnil pesniško prvenstvo genialnemu Prešernu in zrušil literarnega malika Koseskega, ljubljenca Bleiweisa in staroslovencev. V leposlovnih listih Slovenski glasnik in Zvon, ki ga je v desetletju 1870 do 1880 urejeval na Dunaju, je ocenjeval leposlovna dela in vzgajal pesniški naraščaj ter ga posebej opozarjal na lep slog in izbrušeno obliko. Iz njegove šole je izšel Simon Gregorčič, ki je kot umetnik svojega razgledanega učitelja prekosal. Na področju slovstvene kritike sta se rojaka medsebojno dopolnjevala: Levstik je hotel preroditi slovensko prozo na osnovi domačega življenja in ljudskega jezika, Stritar pa slovensko poezijo po estetskih in idejnih načelih velike Evrope.

Izmed njegovih pesmi so najbolj močne in žive politično satirične. Prvake, njihovo samopašnost in neznačajnost si je privoščil v Dunajskih sonetih (1872), kjer je tudi pogumno izpovedal svobodomiselni nazor.

Kot pesnik se je s srcem zavzemal za jugoslovansko rajo, ki je krvavela v zadnjih osvobodilnih bojih s Turki (Dunajske elegije, Raja). Med prvimi pri nas je sočutno pel o bedi proletariata in resno opozoril na pereče socialno vprašanje. Sicer pa so njegovi verzi, pa tudi novele in romani kazali preveč romantične čustvenosti, črnogledosti in solzavosti, romanom so nasprotniki očitali tudi neizvirnost. Končno se je tudi prijatelj pisatelj zazdel preveč odmaknjen od žive slovenske stvarnosti, krenili so mimo njega na pot odločnejšega realizma, ki so ga zastopali v reviji Ljubljanski Zvon (od 1881), Stritar, še nedavno literarna avtoriteta, pa je vse bolj tonil v pozabo. V starosti je pisal predvsem za mladino in v tovrstnih pesmih in spisih obujal mladostne spomine in kazal topel odnos do živali (štiri knjige za Mohorjevo družbo).

Prežihov Voranc, s pravim imenom Lovro Kuhar, se je rodil leta 1893 kmetiču grofovskemu najemniku v Kotljah na Koroškem. Doma je opravljal težaška dela, se izobraževal bolj sam kot po šolah, med prvo vojno pa se mučil po frontah in dezertiral. Za časa prejšnje Jugoslavije je živel doma v Guštanju (sedaj na Ravnah) kot preprost uradnik in zaveden komunist, ob nastopu Aleksandrove diktature pa pobegnil v zamejstvo in kot politični ilegalce živel križem po Evropi malone deset let. Tik pred drugo vojno se je vrnil v domovino, in sicer v Ljubljano, kjer so ga okupatorji odkrili in poslali v uničevalna taborišča v Nemčiji. Po osvoboditvi je, dasi na zunaj krepak in tršat, z zrahljanim zdravjem živel še nekaj let kot književnik in ljudski poslanec, največ na idiličnem Prežihovem vrhu, umrl je leta 1950 v Mariboru, pokopan pa je v domačih Kotljah.

Voranca štejemo za največjega slovenskega pisatelja po Cankarju. Njegova umetnost je umetnost genialnega samouka, proletarca in borca. V svojih delih nam v pristni koroški govorici in plastičnem slogu, predvsem pa z elementarno silo, ki je slovenska književnost dotlej ni poznala, prikazuje svoje rojake kmete, gozdne delavce, železarje in rudarje, živeče na sanjavo lepem svetu pod Uršljo goro in Peco, kako se bore s naravo in njenimi silami na eni ter socialnimi in narodnimi zatiralci na drugi strani za svoj življenjski obstanek. Njegovi liki, surovi v trdem življenjskem boju in mehki v osebнем čustvovanju, so kakor izrezani iz šame zemlje in verni predstavniki koroškega ljudstva, njegove lirske duševnosti in teženj po socialni pravici in nacionalni svobodi.

Najbolj mojstrska je Prežihova zbirka novel Samorastniki. Sem spada tudi zgodba Boj na požiravniku; ta pripoveduje o garaškem življenju bajtarske družine na skopi zemlji, ki se ji oče ponesreči v boju s talno vodo na njivi (1935); pa tudi zgodba o voličih Jirsu in Bavhu, ki priča o tesni navezanosti delovnega človeka na domače živali in njegovem pravičnem besu zoper socialne tlačitelje. V romanu Doberdob nam pisatelj na osnovi lastnih doživetij v prvi imperialistični vojni odkriva nesmiselno umiranje vojakov po frontah in nečloveško ravnanje z njimi po taboriščih ter neuspeli upor slovenskih fantov v Judenburgu. Roman Požganica nam osvetljuje prevratno vrenje med delavci in kmeti v Mežiški dolini takoj po vojni ter prikazuje naš vojaški in politični boj za Koroško, ki smo jo izgubili tudi zato, ker naše takratno meščansko vodstvo ni znalo pridobiti za nastajajočo Jugoslavijo koroškega delavstva.

Prežih je poklonil eno izmed svojih knjig tudi mladini. To je zbirka črtic Solzice, ki se po svoji lepoti, prisrčnosti in pretresljivosti lahko meri s Cankarjevim Mojim življenjem. V njej pisatelj obuja spomine na mladost, izpoveduje ljubezen do matere (Solzice), pripoveduje o trdem delu, pomanjkanju in krivicah (Nagrada, Višja matematika, Levi devžej) in o zgodnjem prebujenju socialne in nacionalne zavesti v sebi (Prvi maj, Dobro jutro, Prvo pismo) ter poje slavospev lepotam koroške zemlje.

Ista osnovna načela kot za obravnavo slovstvene zgodovine veljajo tudi za obravnavo *literarne teorije* v nižji. Ne smemo je obravnavati sistematično, ampak priložnostno ob tekstih: določeno literarno zvrst bomo obdelali takrat, kadar nam jo bo prinesel tekst v Berilu. Pri tem je za nižjo gimnazijo važna zgolj poljudna definicija zvrsti, nikakor pa ne njena zgodovina in razne razvojne oblike (n. pr. pri baladi, sonetu in romanu), čeprav mora že nižješolec vedeti, da se tudi literarne zvrsti porajajo, spreminjajo in odmirajo. Roman n. pr. bomo obdelali ob odlomku iz Desetega brata, Visoške kronike, Pod svobodnim soncem. Rekli bomo, da je zamenjal nekdanjo epsko pesnitev in da je danes najbolj priljubljena literarna zvrst. Hkrati je najbolj obsežen in snovno razgiban, ima glavno zgodbo in še stranske. Ne prikazuje toliko posameznika in njegovo duševno problematiko, ampak predvsem človeški kolektiv v določenem okolju in dobi. Zato nam najlažje posreduje celotno podobo vsakokratnih družbenih protislovij, miselnosti in kulture. Po vsebini poznamo danes zlasti socialni, psihološki, zgodovinski, biografski, vojni, potopisni in pustolovsko-kriminalni roman, ki pa nima nobene estetske cene. — Med književnimi zvrstmi, ki jih odreja zadnji učni načrt za obdelavo v prvi, drugi in tretji, pogrešam ep, zlasti pa roman in vse odrske zvrsti, pogrešam toliko bolj, ker imamo zanje v šolskih Berilih dovolj primerov, pa čeprav le v odlomkih.

Hkrati s literarnimi zvrstmi pri obravnavanju tekstov, kakor smo videli, čisto naravno in neprisljano spregovorimo tudi o raznih pojmihi iz stilistike, ugotovimo in definiramo zdaj ta trop, zdaj ono figuro. Isto velja tudi za metriko, za osnovne pojme o pesniški meri, razvrstitvi rim in o stalnih pesniških oblikah. Te stvari ob tekstih tolikokrat srečujemo, da si jih količkaj prizadevni dijaki lahko mimogrede osvoje. V četrtem razredu pred malo maturo vse dotedanje znanje iz poetike, stilistike in metrike spet smiselno uredimo, kakor storimo tudi pri slovstvu.

Predvsem moram opozoriti na nekaj silno važnega. Literarne teorije nikdar ne smemo poučevati ločeno od leposlovnih tekstov, ne le iz metodoloških in mnemotehničnih razlogov, ampak tudi zaradi stvari same, zaradi *organske odvisnosti oblikovnih sestavin od celotne umetnine*, od njene motivike, tematike in idejnega sveta, pa tudi od umetnikove osebnosti in njegove življenjske usmerjenosti. Zato bi bilo hudo zgrešeno, če bi obravnavali literarne zvrsti, stilistiko in metriko kot samostojne estetske kategorije ali če bi ob tekstih te stvari samo mehanično naštevati in opisovali. Dijaku je treba tudi tu ponazoriti pogojenost in vzročno zvezo pojavov ter razložiti notranjo funkcijo, namembnost določenega metra ali ritma, stilizma, pesniške oblike ali književne zvrsti. Vsak dijak naj ve ali vsaj sluti, zakaj in čemu je pesnik ali pisatelj v

zvezi z določeno tematiko in problematiko uporabljal prav tak jezik in slog, prav to pesniško obliko ali književno zvrst in ne druge.

Da ponovim: V nižji bi bilo vsakršno literarno historiziranje v višješolskem smislu odveč in škodljivo, ker bi brez potrebe obremenjevalo dijaka, za nas pa pomenilo verbalističen nesmisel. Izhodišče in osnova slovstvenega pouka v nižji mora biti skrbna, poglobljena in vsestranska obravnava beril, tekstov. Ob njih se dijak idejno in estetsko vzgaja, si oblikuje zdrav in napreden življenjski nazor ter si brusi okus za lepo. Samo ob njih naj dobi podatke o avtorjih in oznako njihovega dela, samo ob njih naj se seznani z osnovnimi pojmi iz literarne teorije. Šele v četrti te priložnostne podatke o pisateljih rahlo povežemo v zaporednost in dialektiko zgodovinskega razvoja, pojme iz literarne teorije pa sistematično ponovimo. Zato naj delo v nižji gimnaziji ne bo posvečeno za to stopnjo prezgodnji in nepotrebni slovstveni zgodovini, ampak *slovstveni, idejni in estetski vzgoji!*

Eva Ilc

CANKAR IN JAKOPIČ

Lepota, resnica in ljubezen so trije glavni viri Cankarjevega optimizma, ki bogato oplaja njegovo umetnost. V teh treh besedah je izražen Cankarjev umetniški etos, ki se kaže zdaj bolj, zdaj manj jasno. Intuitivno ga čuti vsak, ki pozna celotni Cankarjev opus. Kajti v množici senc in težkega pesimizma, ki nam ga odkriva njegovo delo, vzplameneva vedno in vedno luč Cankarjeve vere in zaupanja v dobro. Sam se te luči ni vedno zavedal, a v posebnih trenutkih je jasno zasvetila na njegovo življenjsko pot. Eden izmed takih trenutkov je bilo njegovo srečanje s slovenskim impresionističnim slikarstvom.

Slovenski impresionizem je posredoval Cankarju svojevrstno doživetje slikarstva; v njem je našel sorodnost in potrdilo svojemu pojmovanju življenja. Kakor sloni Cankarjev optimizem na njegovem etosu, tako je tudi bistvo slovenskega impresionizma slikarsko doživetje lepote, resnice in ljubezni. Ta etični moment slovenskih slikarjev je tudi glavna in bistvena razlika med francosko in slovensko moderno umetnostjo. Slovenski impresionizem je po svojem umetniškem etosu mnogo globlji in močnejši od francoskega, zlasti v svojem najvišjem vzponu — Rihardu Jakopiču. Etični moment slovenskega impresionizma se kaže v delu naših slikarjev na več načinov, najbolj viden pa je v njihovi zasidranosti v domačih tleh. Nacionalni moment sicer ni bistvo njihove umetnosti, pač pa je njena realizacija. Kajti jasno je, da so se naši umetniki najlaže izživljali v lepoti *svoje* domovine in v ljubezni do človeka v tej domovini. Realizacijo umetniškega etosa z nacionalnim momentom je Cankar našel prav ob umetniških razstavah; to je drugo stikališče Cankarjeve umetnosti z delom naših impresionistov.

Primerjava stilnih elementov slovenske upodabljajoče umetnosti s Cankarjevo bi odkrila mnoge paralele. Stilistične sorodnosti lahko imenujemo podzavestne, toda med glavnim nosilcem literarne moderne Can-

karjem in vodilno osebnostjo tedanjega slikarstva Jakopičem so mnogo važnejše idejne vzporednice. Jakopič je bil Cankarju umetniško najbližji. Cankar je občudoval njegovo umetnost, ker je čutil v njej optimizem velikega umetnika, optimizem, ki sloni na istem umetniškem etosu, kot ga je zastopal sam. Jakopičeva »v samih življenja polnih solnčnih barvah vriskajoča umetnost« (CZS VII, 365) je dopolnjevala Cankarjevo težjo, k tragičnemu čustvovanju življenja nagnjeno naravo.

Jakopič sam kot človek je napravil nanj v času, ko ga osebno še ni niti poznal, isti vtis kakor pozneje njegova umetnost. Že v Tujcih je Cankar položil v slikarja Ambroža, v katerem se skriva podoba Riharda Jakopiča, silnice pozitivnega pola. Zanimivo je, da je Cankar v tem delu prvič in poslednjič upodobil Jakopiča kot slikarja. Čeprav je ta lik v tako bogatem delu, kot so Tujci, samo mimogrede pokazan in je na videz neznaten, je vendar toliko pomemben, da ne moremo mimo njega. Kajti to je v knjigi, za Cankarja razmeroma zgodaj (leta 1901), edini optimistični umetniški lik. Cankar je z nekaj potezami Jakopiča po zunanosti in po značaju zelo dobro pogodil ter nakazal svoje poznejše prijateljstvo z njim.

Z Jakopičevimi slikami se je Cankar prvič seznanil na dunajski razstavi leta 1904. Našel je v njih sorodnost, ki jo je intuitivno iskal že prej. Zato je bilo njegovo veselje in navdušenje brezmejno. Prej je v svojih delih, tako na primer v noveli Sreča, še skeptično gledal na delovanje slovenskih impresionistov. Dozoreli sad novega doživetja pa je optimistična povest Križ na gori, v kateri je Cankar izrazil svoj etos s simbolom slovenskega impresionizma. Umetniški etos ljubezni je tu realiziran v domovinski ljubezni. Tudi vsa Cankarjeva pisma iz tistega časa so polna občudovanja slovenskih slikarjev. »Jakopič je ženialen človek,« vzklika v pismu Otonu Župančiču (17. III. 1904). Govekarju piše med drugim: »...očaran (sem) od trifolija Jakopič—Grohar—Jama... Jakopič je nekatere ljudi — med njimi tudi mene — očitno hipnotiziral« (22. III. 1904). Zato nas ne preseneča Cankarjev članek v Slovanu, ki je izšel prav na Jakopičev rojstni dan 12. aprila 1904, kjer vrednoti Jakopiča takole: »Največje upanje slovenske umetnosti in že danes njen največji ponos je Rihard Jakopič.« Obenem pripominja: »Ali kakor so dovršena njegova dosedanja dela, vendar mislim, da je izmed vseh naših umetnikov pred Jakopičem še najdaljša in najvišja pot. Kolikor večji je talent, toliko daljša in težja mu je pot do vrha; tudi zategadelj, ker hodi navadno brez vodnika« (CZS VII, 366 in 368). Ta Cankarjeva preokba iz leta 1904 se je povsem uresničila.

Z Jakopičem ga je zblížal skupni boj za visoke umetniške smotre. Cankar omenja na treh mestih, da je najdovršenejše Jakopičevo mojstrsko delo Svetnik, ki je naletel kakor njegove lastne knjige pri občinstvu na zasmeh. Ob njem biča narodovo navidezno navdušenost in jo prikazuje kot hinavsko in ničvredno. Besede bahavih neumnežev o Jakopičevi sliki so ga zadele prav tako, kot bi bile povedane njemu. To nam kaže, kako se je Cankar čutil z Jakopičem ozko povezanega v kulturnem boju. Pričel ga je v svoje lastno življenje, da se je nanj skliceval kot na umetniško avtoriteto, ki bo v pravem trenutku pričala zanj. »Jaz vidim Jakopičevo sliko, vidim, da je na platnu breza in ne Jakopič, pa vendar

spoznam Jakopiča v tisti brezi. — Kajti karakter je vse in snov ni nič. Misel, ideja — ne pride iz snovi, tudi ni v nji; rodi jo karakter in jo šele položi v snov, v barve in akorde» (CZS XII, X), pravi v Pohujšanju, ko se brani očitka, da so si vsi junaki njegovih povesti podobni med seboj. Cankar je še večkrat primerjal svojo besedno umetnost z Jakopičevo upodablajočo. Od vseh impresionistov je Cankarja najbolj ganila Jakopičeva umetnost, v kateri je občudoval njegovo moško silo. »Vse solnce, ki je sijalo iz Groharjeve pokrajine, ni moglo zabrisati vtisa teh, z demonsko silo zasnutih umotvorov« (CZS VII, 367) — tako jo je karakteriziral že leta 1904. Demonsko močno, zraven pa sladko pokojno so vplivale nanj Jakopičeve slike. Njemu sorodna melanholija in samotnost, ki jo je začutil na Jakopičevih Gabrih leta 1910, sta mu njegovo umetnost še bolj približali. Jakopičeva močna umetniška osebnost in njegova življenjska sila sta bili potrdilo Cankarjevemu lastnemu prizadevanju in hotenju. Ob likovni umetnosti so se mu sprostile misli, ki jih je dolgo nosil v sebi, a so bile preslabotne, da bi zaživele svoje pravo zunanje življenje. Ob umetniški razstavi leta 1910 je zapel svojo čudovito pesem o lepoti in hrepenenju, ki je njegova lastna umetniška izpoved.

Cankar in Jakopič sta si sorodna v svojih nazorih in hotenjih. Genij njunega duha je bil osnova njunega tihega duhovnega prijateljstva. Res je, da je za našo kulturo večjega pomena njuno idejno zbližanje, vendar je zanimiv tudi človeški odnos naših največjih umetnikov ob prelomu stoletja. Ker vsi podatki o tem še niso znani, naj jih nekaj navedem.

Cankar je Jakopiča spoznal dokaj pozno; 6. avgusta 1902 si ga je še vedno želel osebno spoznati. Ani Lušinovi je pisal: »Kadar pridem dol, bom gledal, da se seznanim z Jakopičem. Prijatelji so mi pripovedovali mnogo lepega o njem in jaz sem nekoliko mislil nanj, ko sem opisoval v 2. poglavju Tujcev tistega slikarja, ki je spremil Slivarja na dom in ki je potem prepeval« (CP I, št. 262). 29. julija 1903 je datirana Cankarjeva prva, do sedaj še neobjavljena karta Rihardu Jakopiču. Pisal jo je v družbi s slikarjem Groharjem in Fr. Kobalom v dunajski kavarni Eiles, Josefstädterstrasse 2, od koder jo je tudi poslal. Na razglednici je Cankar dvakrat podpisan. Prvič z »Bog živi!! Ivan Cankar«, drugič pa na gornjem robu karte: »Naslov napisal: Ivan Cankar. Le pridni bodite!« Vsa karta kaže Cankarjevo dovtipnost, zlasti naslov, ki se glasi: »Nj. Veličanstvo c. i. k. (dvorni svetnik) gospod Rihard Jakopič, slikar.«

Iz tega domnevam, da se je moral Cankar seznaniti z Jakopičem konec leta 1902 ali v začetku 1903; kaj več nam o tem ni znanega.

Marca leta 1903 je Cankar hotel, da bi mu knjigo Hiša Marije Pomčnice opremil Jakopič. Željo, da bi bila knjiga čim lepše izdana, je izrazil založniku Lav. Schwentnerju, kateremu je pisal o tem deset pisem. Toda stvar se je zavlekla. Šele avgusta 1903 je Cankar od Schwentnerja izvedel, da je res dal napraviti omot Jakopiču (prim. CP II, št. 408). Cankar je nameraval prositi Jakopiča, naj mu pošlje skico na ogled. To je storil zanj Grohar, ki je dne 20. avgusta 1903 pisal Jakopiču med drugim: »... Cankar želi, da mu pošlješ skico sem XVI, Lindauergasse 26, II, 19« (pismo v Jakopičevi zapuščini). Toda skice Cankar kljub temu ni dobil, dobil je ni niti založnik. Zanimivo je, da so za to Cankarjevo

knjigo napravili osnutke še štirje slikarji. »Za Gospo Judit in za Hišo Marije Pomočnice smo napravili majhne osnutke Birolla, jaz, Smrekar in Šantel. Spominjam se, da so bile te skice zelo učinkovite in originalne in nas je zato Cankar pogostil. Kje so sedaj, ne veva ne jaz ne kolega Gvidon Birolla,« mi je v pogovoru januarja 1954 dejal slikar Gaspari. Kljub temu je knjiga izšla brez kakršne koli slikarske opreme. V Jakopičevi zapuščini so ostale skice za knjigo Hiša Marije Pomočnice v devetih variacijah. To dokazuje, da se je Jakopič resno ukvarjal z mislijo na ilustracijo in tako hotel ugoditi Ivanu Cankarju. Verjetno pa s svojimi skicami ni bil zadovoljen in je z njih dovršitvijo odlašal.

Njuno prijateljstvo pa zato ni bilo manjše. O njunem osebnem občevanju nam sicer ni ohranjenih mnogo podatkov; korespondence med njima ni bilo, ohranjeni drobci pa nam pričajo, da sta drug drugega vedno cenila, četudi nista bila mnogo skupaj. Tako piše slikar Jama Jakopiču iz Gaadna pri Mödlingu: »Kako uspeva Tvoja šola? Na Dunaju ne morem iz listov nič o Tebi pozvedeti. Zanima se pa vse za to in Cankar pravi, da bi se precej vpisal, če bi bil v Ljubljani« (iz pisma v Jakopičevi zapuščini). Ohranjene so tudi Jakopičeve skice, za katere domnevam, da so osnutki za Cankarjevo knjigo Za križem, ki je izšla leta 1909 s Smrekarjevimi ilustracijami. Motiv teh skic je namreč povzet po Cankarjevi uvodni črtici: Kristusova procesija. Tudi te skice, kakor skice za Hišo Marije Pomočnice, so v Jakopičevi zapuščini.

Iz leta 1910 je ohranjena Cankarjeva, doslej še neobjavljena razglednica, ki jo je poslal Jakopiču z Bleda in na kateri je podpisana tudi Milena Rohrmannova, takratna Cankarjeva nevesta. Glasi se:

Dragi Jakopič!

Po Ljubljani

se je bajè raz-

nesla smešna

vest, da sem

bolan. Zdrav

sem kot riba! —

Tebe in vse omizje

pristrčno pozdravlja

Ivan Cankar

Milena Rohrmannova

V kavarni Union

nepoznan

Gospod

Rihard Jakopič

v Ljubljani

Kavarna »Union«

V kavarni Union so se zbirali slovenski umetniki z Jakopičem na čelu; pri njih je bil gost tudi Ivan Cankar, kadar je bil v Ljubljani.

Decembra leta 1911 je Cankar podaril Jakopiču svojo knjigo Lepa Vida s posvetilom, datiranim 30. XII. 1911: »Prijatelju Rihardu Jakopiču Ivan Cankar.« O Cankarju je znano, da je svoje knjige s posvetilom podarjal le redkim izbrancem.

Do leta 1913 nimamo nobenih nadaljnjih podatkov. V počitnicah leta 1913 in 1914 je Jakopič bival s svojo družino na Rožniku, kjer je živel Cankar. Jakopič je tam slikal. Ob večerih sta se s Cankarjem večkrat pogovarjala tudi o umetnosti in Cankar je pripovedoval Jakopiču o svojih načrtih. Kakor pripoveduje Jakopičeva hčerka, je Cankar v tem času izkazoval Jakopiču in njegovi ženi veliko pozornost in zelo pristrčno občeval z vso družino.

Decembra 1915 je Cankar podpisan še na neki karti, ki jo je slikar Vavpotič naslovil na »Slavno omizje umetnjakarjev« v kavarno Union; razglednica je sedaj v Jakopičevi zupuščini.

Iz leta 1918 je ohranjeno (v Cankarjevi sobi na Rožniku) tipkano pismo, ki ga je krožek prijateljev slovenske upodabljaajoče umetnosti poslal Ivanu Cankarju. Šlo je za ustanovitev slovenske Narodne galerije; v ta namen so sklicali pogovor za 5. junij ob peti uri popoldne v Jakopičevem stanovanju. Kot prvi je na vabilu podpisan R. Jakopič. Datum je prvi junij 1918.

Cankar in Jakopič — dva velika človeka, katerima največja zapoved je bila ljubezen; dve srci, ki sta doživljali lepoto in resnico; največja slovenska umetnika — sta se našla v umetnosti.

Kajti tudi Jakopič je doživljal Cankarjevo umetnost. Pri njem sicer ne moremo govoriti o kakem vplivu, ki bi ga imelo slovstvo na njegovo umetnost. Njegovi osnutki za ilustracijo Cankarjevih knjig kažejo bolj na njun osebni prijateljski odnos kot pa na to, da bi Cankarjeve knjige zbudile v njem kakšno posebno, novo ustvarjalnost. Pomembno in po svoje zanimivo pa je, da si je Jakopič mnogo let po prijateljevi smrti zapisal v beležnico tele zelo občutene besede:

»Kadar mislim na Cankarja, me obide silna otožnost. Sladke so njegove besede kakor med, grenke kot pelin in opojne kot mak. In njegov jezik? — petje duše. Ni ga, ki bi znal svoja doživetja tako oblikovati, kot jih zna on. Ker v njem je lepota, v njem je hrepenenje, je ljubezen, je usmiljenje, pa še nekaj je — berite, berite, v njegovih knjigah je zapisano, berite, vse se vam bo odkrilo in objela vas bo bridka žalost in kakor mrak bo leglo na vaše duše. To je trpljenje, trpljenje brez konca, trpljenje brez upa na odrešenje. Tak je Ivan Cankar: Mogočen vzdih majhnega zavrženega rodu« (iz Jakopičevih še neobjavljenih zapiskov).

A. Bajec

LJUDSKE IZPOSOJENKE

Nadaljevanje in konec

Doslej nismo govorili o ljudskih izposojenkah, ki se jim tujščina pozna že na prvi pogled in ki se jih celo preprosto pero boji zapisati. V naših narečjih jih je kar preveč in prav grdih, knjižni jezik jih je že zdavnaj izvrgel. SP jih navadno sploh ne omenja ali pa jim je prilepil masten križec, kadar je ob njih hotel navesti domačo besedo (drenj, flika, flos, franža, frišen, furman, gurta, kastrola, kela, klamfa, kravželj, lojtra, merkovca, muja, pleh, rajda, šeflja, šiht, šmigel, šnopec, žehta itd.).

Slovenski knjižni jezik nikakor nima toliko izposojenk, da bi ga hudo kazile. Če ga vzporedimo z drugimi, se mu primerjave ni sramovati. Tako mora reči celo purist, zagovorniki ljudskega jezika pa mu to 'čistost' kar zamerijo. Ali videz se nekoliko spremeni, če upoštevamo tudi izposojenke, ki jih je SP zaznamoval z zvezdico. Tukaj je pri puristih naenkrat ogenj v strehi, njim nasprotna struja pa celo s to ,kon-

cesijo' ni zadovoljna, češ da je naš knjižni jezik še zmerom papirnat. Oglejmo si torej v SP ozvezdene izposojenke, kdaj in v kakšni rabi so dovoljene. Morda se bomo le sporazumeli in spravili zadevo na čisto.

V prvo skupino sodijo besede, ki jih smemo rabiti v določeni pripovedni zvrsti (ljudska povest, kramljanje, reportaža, živahna pripoved, pogovorni jezik sploh itd.): barati, basati, coprati, fajfa, ja, kikla, klafta, knefta, komandirati, korajža, kregati, lintvern, lump, magari, mašina, medalja, moštace, nakrišpati, ošpetelj, ošpičiti, plav, planka, plata, pogruntati, prefrigan, profit, pumpa, punkelj, remelj, pokrita rihta, krvava rihta, roba, špaga, šparovček, špeh, špital, štant, štempelj, štimati, štupa, tavžentroža, urbas, vamp, žakelj, žamanje, žandar, žebrati, židan — do-pasti se, nasesti, zadržati se, zastopiti, zastopnost.

Nekatere teh izposojenk se drže zaradi rečenic, v katerih nastopajo. Pošteno se bomo premislili, preden bomo napisali *drat*, toda *drateno* sito je ustaljen izraz. Namesto *coprati* rabimo slovansko izposojenko *čarati*, vendar se Župančič ni pomišljal napisati: coper, coper, hudi čar. Namesto fajfe imamo pipo, toda za fajfur ni izraza. Za medaljo imamo svetinjo, nimamo pa besede za medaljon. Za *nasesti* je sploh vprašanje, ali je to res samo po nem. aufsitzen, saj je metafora lahko samostojno nastala med našimi ptičarji. Kako plehak bi bil izraz, ko bi namesto ošpičenih prekel letele ošiljene! Za pumpo imamo več domačih besedi, a vse skupaj včasih ne povedo tistega, kar bi potrebovali. Rihte same na sebi ne bo nihče napisal, ne moremo pa opustiti pokrite rihte za potuhnjence. Suha roba je že ustaljen tērmin. Žakelj je sam ostro prepovedan, toda v žakelj deti koga je posebna rečenica. Smešno bi zvenelo, da so se otroci šli roparje in orožnike, ker ima ta igra že nekako ustaljeno ime. Tudi svilene volje ne moremo biti, marveč samo židane. Lojtre so seveda čisto nepotrebne, saj imamo zanje staro dedno besedo lestve, vendar lojtrskega voza s tem korenem ne moremo izraziti. V kmečki povesti bo pisatelj napisal, da je v kotu visela bridka martra, da se brez muje še čevelj ne obuje (SP sploh nima muje!), da so fantje rihtarja bili, šrangali itd.

Nekaterim piscem je tudi to še premalo, puristi pa se razburjeni sprašujejo, kje je meja, saj je SP 1950 že opustil zvezdice pri besedah doprinesi, grunt, kramp, kanglica, klekljati, lotati, nergati, očala, štrana, zapopasti. Tudi je dovolil rabo eden drugega, naenkrat, dobro odrezati, obnašati se, ni izdalo (zaleglo), služiti namenu, odstraniti se. Brez dvoma velja za vsak pravopis: srednja pot, najboljša pot. Poleg tega moramo pomisliti, da noben pravopis ni dosledna, do kraja logična tvorba, v vsakem so prvine, ki jih je vnesla in utrdila nedosledna raba. Zatorej pravopisec ni nezmotljiv, tudi njegovo predpisovanje ne, vendar se ne dá kar tako preko tistega, kar je posvetila stoletna raba. (Kdo bi n. pr. mogel razložiti, zakaj so šipa, risati, pila dovoljene, enako stari viža in žnidar pa nadomeščeni s slovanskima izposojenkama napev in krojač? Najbrž samo po igri naključja.) Nasprotno tudi posamezni pisci, pa naj bodo še taki jezikovni talenti, ne morejo ubirati docela svojih potov.

V drugi skupini besed pove zvezdica, da se je SP — nerad sicer, a prisiljen — moral vdati. V teh primerih ne gre za ljudsko rabo, marveč predvsem za knjižno, neredko papirnat, ki je zmagala kljub prepovedi prejšnjih pravopisov. Nadomestila, ki so jih le-ti predlagali, se pač niso

‚prijela‘. Ta drugi pomen zvezdice v SP je pomanjkljivost, ki bi se ji bilo treba v novi izdaji izogniti in poiskati zanj drugačno znamenje. Nekaj zgledov: napraviti odkritje, znanje, sporazum (bolje: odkriti, seznaniti se, sporazumeti se); nastane noč, dan (znoči se, zdani se); novi časi so nastopili (napočili); mráz je nastopil (pritisnil); preštati bolezen (preboleti); preštati težave (prebiti); posluževati se strojev (uporabljati); izpostal je od slavnosti (ni prišel); potek slavnosti je bil takšen (je tako potekala); stroške kriti (poravnati); na ta, na vsak, na noben, na svoj način (tako, vsekakor, nikakor, po svoje); dejanje in nehanje (delo in nedelo); to je naravnost grozno (kar); pri polni zavesti (popolni); s polno paro (vso); polno uro (debelo); v polnem delu (sredi dela); v polnem obsegu (v celoti); v knjigi stoji zapisano (je zapisano); staviti predlog (predlagati); staviti na izbiro (dati); stopiti v zakon (skleniti); stopiti v veljavo (dobiti); z ozirom na težave (glede na); na lastno pest (na svojo roko); značilno negotovost kaže SP, ko rečenici grem k počitku pri- stavlja pod geslom *iti križec*, pod geslom *počitek* pa zvezdico. Morda je uporabljeno nekoliko preostro merilo za *nimam časa* (ne utegnem), kar je lahko nastalo brez tujega vpliva.

Jalov je tudi boj proti nominalnim sestavljenkam s predlogi *nad-*, *pod-*, *pred-*, ki pač po svojem bistvu niso slovenske: nadgozdar, nadinženir, nadsodišče (višji gozdar, prvi inženir, vrhovno sodišče); predpogoj (prvi pogoj). Sicer pa se tudi SP ob njih ni znašel, saj jih različno obravnava: sestavljenke s *pred-* imajo često križec, z *nad-* zvezdico, s *pod-* pa so priznane. Od zvezdice različno znamenje bi moral SP rabiti tudi ob tujkah in slovanskih izposojenkah (neto, bruto, distancirati; oklevati, stremeti itd.), toda o tem bomo še govorili na drugem kraju.

Da naš knjižni jezik, zlasti po časnikih, ni domač, marveč papirnat, nikakor niso krive posamezne besede, ljudske izposojenke. Krivda je v rečenicah, ki so jih časnikarji preteklega stoletja suženjsko prevajali iz nemščine (včasih celo prek hrvaščine). Saj ne trdim, da takih napak ni tudi v ljudskem jeziku: brez da bi (ne da bi); posestvo čez dati (prepisati); dober stati (porok biti); držati nase (dati); k sreči (na srečo); k nogam priti (peš); podstopiti se (drzniti se, lotiti se); ni za vzdržati; dobro izgledaš (zdrav si videti); izgleda, da bo dež (kaže); izhajati s plačo (prebiti se, pretolči se); dobro izhajati s sosedi (razumeti se); to iznese tisočak (to dá) itd. Velika večina teh in takih spak je po tujem duhu presajena in v tem je pglavitna nesreča. Ljudje, ki se jim o nemščini ne sanja več, jih uporabljajo in širijo. Dobili so jih iz časopisja, menda se jim zde celo imenitne, znamenje izobraženosti. Grešili smo s tem, da smo dobesedno prevajali tuje izraze in cele rečenice in se pri tem nismo vpraševali, kako bi jih naš jezik po svoje povedal.

Jezikovni kalki, to se pravi dobesedni prevodi posameznih tujih besed, so najpogostnejši med zloženkami. Kdor zna nemški, jih bo brez težave prevedel nazaj v izvirnik. Spake, ki jih bom naštel, imajo v SP križec ali bi ga vsaj zaslužile. V oklepaju je dober slovenski nadomestek: blagostanje (blaginja); bojno polje (bojišče); čudapoln (čudovit, prečuden); delokrog (področje); dobrobit (blagor); glavni oltar (véliki); hvalevreden (pohvalen, hvale vreden); hvalospév (hvalnica); imendan (god); končnoveljavén (dokončen); križni ogenj (navzkrižni); krogotek (krožni tek, obtok,

kolobarjenje); krvožejen (krvi žejen); merodajen (odločujoč); neobhodno potreben (neogibno); mukepoln (mučen); nočna srajca (spalna); novo-pečen (na novo); paromlin (mlin na paro); peresnolahek (lahek ko peresce); duhapričujočnost (prisebnost); soda voda (sodavica); rje prosto železo (nerjavno); topogledno (v tem pogledu); trudapoln (utrudljiv); usodepoln (usoden); vodotesen (nepropusten); vodopad (slap); zrakotesen (neprodušen). Prepovedani kalki so še: dotični gospod (tisti); eden in isti (čisto isti); igra je dobro izpadla (uspela); jezerce se nahaja na planoti (je, leži); študent odvisi od stricev (je odvisen); v očigled (spričo); podleči ranam (umreti za ranami); podvzeti kaj (lotiti se česa); posedovati (v lasti imeti); zamoči (moči).

Vendar je pravopis človeško delo, torej podvrženo zmotam, napakam, nepopolnosti in nedoslednosti. Včasih pravopisec kalka ni opazil, včasih ga ni znal posloveniti ali pa se je dobesedni prevod že tako zakoreninil, da ga ni bilo mogoče brez luknje izrvati, zato je dovolil. Med najstarejše ljudske dobesedne prevode te vrste sodijo: starši, jutrnina (dota), obhajati praznik, zameriti, zavoljo, doprinesiti, zapopasti, prositi za kaj. Od knjižnih, ki so si izsilili mesto v besednjaku (a jih je še Miklošič grajal), so n. pr. časopis, dodeliti, odstavek, poljuben, poveriti, predpisati, predpostaviti, vgnezditi se, slediti komu.

Prav nazadnje se ozrimo na rečenice, ki jih je prejšnje stoletje v potu svojega obraza skovalo po nemščini. Te navlake je največ, ta nam najbolj kazi knjižni jezik. Kovarji so se tako suženjsko držali izvirnika, da niso videli za ped okoli sebe, da niso prisluhnili ljudski govorici in ne pomislili na rabo v drugih slovanskih jezikih: dežela je bogata ali revna na rudah (z rudami, rud); žetev je bogata (obilna); levite brati (kozje molitvice, oštevati); brez nadaljnega (brez obotavljanja, preceje); za vsako ceno je hotel domov (po vsi sili); čast imam sporočiti (čast mi je); imel je daleč nad 50 let (dosti); daleč je propadel (hudo); očeta pustim pozdraviti (dam); dati sovražniku odpor (po robu se postaviti); delo na slovarju (za slovar); deliti mnenje (soglašati, strinjati se); deliti usodo (biti iste usode); dobivati ali izgubljeni na teži (težo); dorasel biti nalogi (kos biti); držati za poštenjaka (imeti za); dvomiti nad (o); enkrat je živel kralj (nekoč); to ni tako enostavno (preprosto); dal mi je enega kovača (kovača); glasom uredbe (po uredbi); zašel je globoko v gozd (daleč); globoka tema (trda); globoko razočaran (močno); globoko prepričan (trdno); sem z delom gotov (sem dodelal); suknja je gotova (narejena); gotovi ljudje vse obgodrnjajo (nekateri); gotov za na pot (pripravljen, naved); grimase delati ali rezati (spakovati, zmrdovati se); to mi gre na živce (to me draži, moti); za službo nima izglede (slabo kaže); v izogib posledicam (da se izogne); izpit položiti (opraviti); izstaviti spričevalo (izdati); od hudega konec vzeti ali jemati (končati, umreti); potegniti koren (koreniti); košarico dobiti (pelin); veljati kot strokovnjak (za strokovnjaka); dobiti kot dar (v dar); preoblečen kot berač (v, za berača); lepo od tebe, da si prišel (lepo zate); lomiti kopje za kako stvar (zavzemati se); na tem mi je dosti ležeče (do tega mi je dosti); na mestu moraš zbežati (pri priči); v tistem spopadu je našel smrt (je padel); ura gre zdaj naprej, zdaj nazaj (prehiteva, zaostaja); to besedo boš nazaj vzel (preklical); nazaj dati (vrniti); sovražnik se je nazaj potegnil (se je

umaknil); nehati s petjem (nehati peti; pač pa: začeli so s petjem in nehali s pretepom); nizko plačevati (slabo); na prosti nogi (na svobodi); nos dati ali dobiti (po nosu); nuditi odpor (upirati se); prilika se nudi (nanese); odgovarjati resnici (ustrezati); nesreča se je odigrala v gozdu (dogodila); orožje položiti (odložiti); v ozir jemati (ozirati se na, upoštevati); pod takimi okoliščinami (v takih); odnesti zmago (zmagati); pasti v oči (zboosti); odločitev je padla (odločilo se je); beseda je padla (je bila izrečena); sklep je padel (sklenjeno je bilo); predlog je padel (predloženo je bilo; prav je: predlog je padel v vodo); posestvo pade na otroke (podedujejo); izvolitev je padla na soseda (je bil izvoljen); pasti iz vloge (spozabiti se); v hrbet pasti (zahrbtno napasti); pasti v omedlevico (omedlet); pasti okoli vratu (objeti); pasti v breme (priti); polagati važnost (pripisovati); položiti prisego (priseči); položiti račun (dati); položiti roko na vlomilca (prijeti ga); s pomočjo strojev obdelovati (s stroji); svojega moža postaviti (izkazati se); grdo postopati (ravnati); po nem. se zamenjujeta potrebovati (imeti potrebo) in rabiti (uporabljati); po preteku treh mescev (po treh mescih); priti k sebi (opomoči si, zavedeti se); od kod pride, da se otrok brani jesti (od kod to); včasi pride naprej (se zgodi); to me pride drago stati (me drago stane); proč priti (poginiti); prihajati bled (bledeti, prebledevati); prostor vzeti (sesti); pod tem razumemo tisto (s tem mislimo na tisto); razumeti se na svojo obrt (znati, izveden biti); oblast nam gre na roko (nam je); rotiti pri vseh svetnikih (na vse svetnike); v smislu pravil (po pravilih); to nima smisla (je brez pomena); sonce gre gor (vzhaja); tega nisem v stanu storiti (ne morem, nisem zmožen); to sem izvedel od strani tete (od tete); vsa sredstva mu stoje na razpolago (so mu); stati pod nadzorstvom (biti); staviti se na razpolago (ponuditi se); težka bolezen (huda); težko ranjen (hudo); težak boj (trd); glavo si ubijati (beliti); umreti na kozah (za kozami); varovati pred ognjem (ognja); verovati na vraže (v vraže); visok dobiček (masten); visoko spoštovanje (veliko); visoko morje (široko, odprto); visoko mnenje (dobro); visoka zmaga (velika); visoko častiti (zelo); brez vsake napake (brez kake); to ti zna še prav priti (utegne).

Skušajmo napraviti kratek sklep iz vsega, kar je bilo povedano: Ne preganjajmo izposojenk, ki jih je raba utrdila in SP dovolil! Ne smešimo jezika z nasilnim slovenjenjem (n. pr. razpočnica za žemljo, Frankobrod za Frankfurt)! Na drugi strani ne privzemajmo novih, četudi nam zvené domače; za določeno vrsto pripovedi smemo rabiti z zvezdico zaznamovane ljudske izposojenke, le izjemoma še katero prek tega. Predvsem se varujmo tujega duha, kakor se kaže v knjižnih kalkih in rečenicah! Na koncu pa še nekaj. Kakor smo priznali, da sme določena vrsta pripovedi rabiti nekatere besede, ki se jih v drugi vrsti izogibamo, tako je treba tudi posameznim piscem priznati pravico, da v skladu s snovjo in svojim temperamentom izbirajo izraze. Njihova stvar je, da ne gredo predaleč, naloga SP pa je, da škodljivo zavre. Vsekakor jim to pravico moramo priznati, če naj ne ostane prazna puhlica, da je pravopis plod splošne rabe, kot se kaže pri najboljših piscih. Tudi slovenski knjižni jezik je živ organizem in se torej nenehoma spreminja. SP je njegov močno konservativni varuh, vendar pa jo mora vsake toliko časa ubrati za splošno rabo, ki ga je in ga bo zmerom prehitevala.

Slovniske in pravopisne drobtine

ZDRAVILSTVO, ZDRAVSTVO

Po naših dnevnikih še vedno beremo med dnevnimi vestmi, da je kd^o promoviral za doktorja vsega »zdravilstva«. Ali ni ta izraz zastarel, če že ne povsem napačen?

Ime zdravilstvo izhaja od besede zdravilo, kar je razvidno tudi iz SP. Tudi Pleteršnik ima za *zdravilo* pravilno Heilmittel, Arzenei, prav tako tudi zdravilar = farmacevt; zdraviloslovje = nauk o zdravilih; zdraviloznanec = farmakolog; zdraviloznanstvo = Arzeneikunde, Pharmakologie; vendar pa prevaja *zdravilski* = medicinal (menda misli nekaj, kar je v zvezi z medicino v pomenu zdravilo). V nadaljnjih primerih pa ima zopet pravilno: zdravilska sklenica = Arzeneiflasche; zdravilski potroški = Medizinalauslagen (bržda tudi v pomenu zdravilo) in zdravilske zeli = Arzeneipflanzen. Glej tudi SP pod *medicina* = zdravstvo (veda) in zdravilo. Da se izognemo nesporazumu, bomo za drugi pomen besede medicina danes raje uporabljali besedo medikament. Toda za *zdravilstvo* ima Pleteršnik nedosledno Heilwesen = zdravstvo, das Sanitätswesen, pa celo *zdravništvo* = Heilkunde itd.

Današnji slovenski jezik uporablja za Pleteršnikovo besedo *zdravilstvo* samo še izraz *zdravstvo* = Gesundheitswesen, Heilwesen, Heilkunde, Medizin. Tako rečemo n. pr.: Sekretariat za zdravstvo (mišljeno je Gesundheitswesen) in socialno politiko; ali pa: naše zdravstvo (mišljena je medicina nasploh) je na takšni in takšni stopnji itd. Povsem napačna pa se mi danes zdi raba *zdravništvo* v pomenu Heilkunde. Danes ta dan govorimo samo še takole: slovensko zdravništvo je organizirano v Slovenskem zdravniškem društvu itd.

Bržkone se izraz »doktor vsega zdravilstva« vleče po naših časopisih še iz prve dobe Slovenskega Naroda, če že ne celo iz časa Bleiweisovih Novic. Zato bi ga bilo treba po mojem mnenju zamenjati z *doktorjem zdravstva* ali pa kar z *doktorjem medicine*. Ime »zdravilstvo« pa naj bi se ohranilo v prvotnem pomenu za tisto, kar je v zvezi z zdravili (Arznei).

Mimogrede bodi še povedano, da naziv našega bivšega ministrstva »za ljudsko zdravstvo« tudi ni bil dobro izbran. Zakaj v današnji slovenščini pomeni ljudsko zdravstvo predvsem to, kar Nemci imenujejo Volksmedizin, Volksheilkunde. S to znanostjo pa se prvenstveno ubadajo etnografi in etnologi, ki preučujejo in znanstveno obravnavajo primitivno medicino ljudskih *zdravilcev* (ta izraz rabim za nemški »Medizinmann«, ki ga uporabljajo etnologi). To bi bil morda še najboljši naziv tudi za sodobne »zdravnike«, ki nimajo predpisane strokovne kvalifikacije za zdravljenje ljudi (n. pr. zdravilec pri Sv. Joštu). Ministrstvo, ki ima na skrbi zdravje ljudstva, pa bi se smelo imenovati samo ministrstvo za ljudsko zdravje.

Mirko Karlin

NADLAKTNICA ALI NADLAHTNICA

Soglasniško skupino »kt« je slovenščina preobrazila v »ht«. Tako je dal imenovalnik »laket« v roditelju po onemitvi polglasnika v končnem zlogu »lahta«, v množini »lahtik«. Take oblike beremo pri najstarejših pisateljih, poznajo jih tudi slovenski ljudski govori. Glasovni razvoj terja torej v imenovalniku »laket«, v sklonih, kjer je polglasnik onemel, pa soglasniško skupino »ht«, tako v roditelju »lahta«, v množini »lahtik«. Kot vemo, pa igra v razvoju jezika važno vlogo analogija. Ta je v našem primeru sprožila tale razvoj: Rodilnik »lahta« s pravilnim »ht« je vplival na imenovalnik »laket« in ga preobrazil v »lahet«. Tudi to razvojno stopnjo poznajo v taki ali drugačni obliki slovenski ljudski govori. Vplival pa je tudi glasovno pravilni imenovalnik »laket« na ostale sklone, oblike »lahta«, »lahtu« itd. so zamenjale analogične oblike »lakta«, »laktu« itd. Take oblike beremo že pri prvem slovenskem pisatelju in tudi današnjim ljudskim govorom niso tuje. Naš knjižni jezik ima za imenovalnik »laket«, obliko, ki je po opisanem razvoju brez dvoma upravičena, v ostalih sklonih pa analogične oblike s »kt« po ime-

novalniku, torej »lakta«, »laktu« itd., v množini »lakti«. Te oblike, ki so po zgodovinskem razvoju upravičene, so se v pisavi dobro udomačile; zato jih je v svoj slovar sprejel tudi Slovenski pravopis. V dvojini in množini pozna knjižni jezik tudi oblike ženskega spola s soglasniško skupino »ht«, ki so prav tako razvojno in po ljudski rabi upravičene: lahti, lahtem, z lahtmi, dve lahti, tri lahti platna.

Pri pridevnikih »podlahten« in »nadlahten« pa pri samostalniki »podlahtnica« in »nadlahtnica« za analogijo, ki bi bila nadomestila skupino »ht« s »kt«, ni bilo osnove. Zato so samo oblike s »ht« v knjižnem jeziku pravilne.

Ioan Tominec

RABIM — POTREBUJEM

Naše slovnice in pravopis natančno ločijo gornja dva glagola, ker ima vsak drugačen pomen. Rabim tisto stvar, ki jo že imam, jo torej uporabljam, jo imam v rabi; stvari pa, ki je še nimam, ne morem rabiti, marveč jo le potrebujem, jo želim šele dobiti. Zato je napačen stavek: ne rabimo delavcev in zato pojdite. Očitno so delavci prišli vprašat, ali imajo kaj dela zanje, zato jim je mogoče odgovoriti le, da jih še ne potrebujemo ali pa jih ne potrebujemo več. Rabiti pa delavca sploh ne morem, saj rabim le sredstva, ne pa oseb.

Fr. Jesenovec

Ocene in poročila

ZANIMIVE BESEDE IN DRUGE REČI

Prof. ing. Alb. Struna, pisec knjige *Vodni pogoni na Slovenskem* (Ljubljana 1955), v oklepaju dostavlja, da je to »gradivo za zgodovino«. Ne mislim ocenjevati knjige, poudaril bi pa takoj na začetku, da redko katera knjiga prinaša toliko koristnega tudi za šolo, zlasti srednjo in strokovno, kot pričujoča, tako za zemljepisno-gospodarski, zgodovinski pa tudi jezikovni in slovstveni pouk. Knjiga govori o najraznovrstnejši uporabi vode v mlinski, papirni, tekstilni, lesni, železarski obrti in industriji, pa tudi v rudarstvu in fužinarstvu. Opise in razne zgodovinske podatke ponazarja nič manj ko 360 slik, risb in načrtov, povrhu pa še zemljevid vodnih koles na Slovenskem za leta okoli 1900.

Pri obravnavanju slovstva naleti strokovni učitelj slovenščine mnogokrat na različne krajevne spomine na to ali ono obrtno dejavnost v kakem kraju, na kratke opise dela in naprav, o katerih pa zvečine sam nima nobene jasne predstave in jih zato tudi učencem ne more razložiti. V Strunovi knjigi bo našel obilo razlage in slik. Opozarjam samo na dva primera iz slovenskega slovstva, na Vodnikovo pesem Jeklenice in Župančičevo Žebljarsko. V pričujoči knjigi dobi učitelj natančen opis bohinskega železarstva s starimi slikami vred; tudi Kropa in njeni kovači so v njej lepo orisani in naslikani. Ni je skoraj strani v knjigi, ki ne bi mogla služiti poživitvi pouka v šoli.

Najbolj me je pa v knjigi pritegnilo izredno bogastvo besednega zaklada iz gori naštetih obrtnih in industrijskih panog. Prof. Struna je s čebeljo pridnostjo zbral iz starih virov in ljudstva lepe domače izraze, ki so šli že skoraj v pozabo. Ob živem opisu in sliki so izrazi zopet oživel. Posebej naj opozorim samo na bogato bero starih slovenskih besed v Mlinskem redu iz leta 1814, ki ga je pisatelj v knjigi priobčil (str. 303—307), n. pr. kolesa, pavci (= palci), gnala, kamni, mikec, vreče, sifa, mere; vodotoč, korita, raki, vtok, iztok, jez, zat(v)ornica, odjemavnik, závora, pretok, vodna graja ali ježa, vodni tek; kamniško klepanje, vršnják, spodnják, sitova proširnost; mleti, žrniti, trgati, tretí (vse pri mletju!) itd., itd.

Izrazi mlinске obrti, najrazličnejših vodnih koles in z njimi zvezanih gnal in njih delov so skoraj brez izjeme slovenski. To dokazuje veliko starost njih nastanka oziroma predmetov, ki se z njimi imenujejo. Predmeti in besede so morale nastati že pred prvo nemško kolonizacijo, torej v glavnem še v prvem tisočletju. Potrebna bi bila nadrobnejša analiza teh besed, ker bi se tako dala dognati vsaj relativna kronologija nastanka predmetov. Novejše izboljšave teh naprav pa že nosijo nemška imena (pajtel).

Ponekod je pisec moral, zlasti tam, kjer je imel samo nemške vire na razpolago, ta ali oni izraz posloveniti tudi sam. To se mu je skoraj v celoti posrečilo. Ni mi pa jasno, zakaj je za nemško walken in izpeljanke napravil slovenski *valjkati* (sukno), *valjkalnica*, *valjkanje* itd., ko na str. 63 pravilno navaja češ. *valchování*. Pleteršnik (II, 746) navaja *valha* za die Walke, *valhar* za der Walker in *valhati* za nem. walken; zraven stoji opomba: prim. kor.-nem. *walche*. Češka *valcha* in slovenska *valha* kažeta, da sta obe izposojeni iz stare bavarščine, kjer se je *ch* izgovarjal kot slovenski *h* v hod, pihati itd. Slovenci in Čehi so ta starobavarski glas pravilno substituirali s *h* (*ch*). Beseda je morala biti izposojena tudi že pred okoli tisoč leti. Takrat so se najbrž naši in češki predniki od Bavarcev začeli učiti izdelovanja sukna in so z novim načinom dela prevzeli tudi novo besedo. V slovenščini ni nobenega razloga, da bi to besedo danes preganjali in uporabljali po nekakšni ljudski etimologiji narejeno *valjkati*, *valjkanje*, *valjkalen* ipd. Z *valji* ali *valjki* ta način dela ni imel nobenega opravlka. Sukno se je *gnetlo* v nekakšnih stopah. Prej bi torej lahko rekli *gnetilnica*, *gnesti -em*, *gnetilen -lna -o* ali *stope* ipd., pa ni potrebno. Naj bo: valhati -am, valha -e, ž, valhalo -a, s, valhalen -lna -o, valhalnica -e, ž ipd. — Sloven. *plavž* ni morda iz nem. Blau-afen ali Plaa-afen (če ni tu pomota za Plau- ali Plae-afen), marveč iz blaehaus ali plaehaus »Schmelzhütte«, kakor navaja že Pleteršnik. — Mimogrede naj omenim še, da se roditeljski krajevnega imena Gradac v Beli Krajini pravilno glasi *Gradca*, daj. *Gradcu*, ne pa *Gradaca*. To je papirnata sklanjatev.

R. Kolarič

PRVA DVA ZVEZKA KONDORJA

Mladinska knjiga je prevzela nelahko, a hvaležno nalogo, da bo izdajala v knjižnici *Kondor* izbrana dela iz domače in svetovne književnosti. Podobne izdaje imajo pri nas že lepo tradicijo vse od Janežičevega *Cvetja iz domačih in tujih logov* preko vseh mogočih »knjižnic«, »bibliotek«, »klasičnih del« in »zbirk« pa do mohorskega *Cvetja*, Merkurjeve *Male knjižnice* in obširno zasnovanega *Klasja* pri Državni založbi. Urednik Kondorja, profesor Uroš Kraigher, je ob programu, kolikor je objavljenega, prostodušno izjavil, da mu je izbor narekovala potreba, ki jo je zlasti čutili v šoli pri obveznem branju, in da je dal med prva na program dela, ki so bila tako rekoč že pripravljena. Čeprav zveni tako načelo na prvi pogled nekam utilitarno in komercialno, se mi vendar zdi za pospešeno praktično delo edino pametno.

Bevkov *Kaplan Martin Čedermac*¹ se je z vso upravičenostjo po tematiki in obdelavi že pred vojno uvrstil med domača klasična dela. Pet preprosto jasnih poglavij iz naše narodnostne problematike na zahodu še danes učinkuje aktualno, čeprav je bila medtem zaradi popravljene meje že nekatera rana zaceljena in je nacionalno vprašanje manj v ospredju, kakor je bilo ob času najhujših krivic pred zadnjo vojno, ko se je Bevk z glasno umetniško obtožbo postavil na čelo borcem za naše jezikovne in narodnostne pravice v zamejstvu. Delo je izrazito težno, problemsko, od tod toliko monologov in dialogov. Pokrajina komaj kaj zaživi pred nami. Avtorju se za nalogo, ki si jo je bil zastavil, ni zdelo potrebna. Odtegovala bi ga bila od osrednje teme, ki ga je podžigala k delu, da tako rekoč vsa knjiga izzveni kot avtobiografska izpoved. Vse je osvetljeno skozi prizmo nazorov in čustev Martina Čedermaca, zato zaman iščemo v knjigi zunanje resničnosti, zunanjega realizma. Nravi in strasti Beneških Slovencev so prikazane zgolj z enega imenovalca: narodnostna zavednost. To je stožer, ki se okrog njega vse vrtil in razvija. Tako je Kaplan Martin Čedermac šolsko zgleden primer premočrtne preproste zgodbe, ki se ne boji niti romantičnih naključij, samo da je osnovna

ideja kristalno čista: ljubezen do naroda in jezika, presijana in še poudarjena s čudovito opisano ljubeznijo do matere.

Za šolsko obravnavo bo delo zelo koristno. Zanimivo bo ugotavljanje, zakaj je Kaplan Martin Čedermac roman (205), zakaj ne moderna »short story« ali pa kar po starem »novela«. Zanimiva bo tudi primerjava Bevkovega naslovnega junaka s podobnimi osebami iz naše književnosti. Kar sama se namreč vsiljuje primerjava vsaj s Pregljevimi duhovniki. V čem je razložek? Ali ni Čedermacova telesna bolehnost v zgodbi nekam prisiljena, premalo utemeljena? Ali je to zgolj zanemarjanje vseh za tezo nebitvenih podrobnosti ali pa nekakšna sorodnost z raznimi »plebanusi«? Ali je tragični noveli v prid tako skopo risanje značajev in enostransko opisovanje vseh epizodnih oseb? Ali deluje novela predvsem s svojo tematiko ali pa s svojo umetniško preprostostjo? Tako se bodo vprašanja kar sama prožila, dokler ne bo pretresljiva balada o Martinu Čedermacu za zmeraj prešla v duhovno zakladnico slehernega dijaka.

Glede ponatisa v Kondorju naj omenim, da je razen nekaterih jezikovnih korektur (novodošlec = prišlec itd.) najbrž zvesto ohranjen prvotni tekst. Dodana je prijetno kratka, a jedrnata, vsebinsko polna in plastična spremna beseda z nekaj opombami. Korektorju se je kljub skrbi izmuznilo nekaj napak in nedoslednosti (zlasti zaradi novega pravopisa). Zunanja oprema je razen premajhnega ovala za avtorjev portret sprejemljiva, Stanetu Kumarju pa so »naravna« tihožitja s celostranskimi motivi iz Beneške Slovenije bolj uspela od sklepnih vinjet z »umetnimi« tihožitji.

Kot drugi zvezek Kondorja² je izšla A. S. Puškina *Stotnikova hči*, eno od klasičnih del zgodnje ruske proze. Delo je za šolske potrebe gotovo srečno izbrano, saj bo imel profesor ob njem priložnost spregovoriti o romantiki in realizmu, dijaki pa bodo lahko pripravili nekaj hvalečnega nalog: Kako sta se Puškin in Jurčič učila pri Scottu? Kaj jim je skupnega? V čem se kaže individualna nota vsakerega od njih? Ob analiziranju oseb se bo odkrilo, kako je Puškin spretno razdelil svetlobo in senco med svoje junake, da je s tem preslepil carsko cenzuro in dobil dovoljenje za objavo povesti, čeprav je bil s srcem na strani uradno prekletega in obsojenega puntarja Jemeljana Pugačova. Kot posebno živa oseba se bo gotovo izkristaliziral sluga Saveljič, primer preprostega, dobrosrčnega, vdanega človeka iz ljudstva. Kar samo od sebe se bo vsiljevalo iskanje podobnih oseb pri Jurčiču, pa tudi po drugih zgodovinskih povestih in romanih, pri čemer bodo tudi nižješolci lahko sledili vsaj do Sienkiewicza in Finžgarja. Ali bo pretežko utrditi značajske in pomske vzporednice med Zaglombo, Radovanom in Saveljičem?

Pri podrobnejši obravnavi *Stotnikove hčere* bo prišla na vrsto tudi jezikovna plat. Ker se je Puškin v tej povesti zavestno trudil za realistični jezik, blizu ljudskemu izrazu, bo skušal profesor napeljati dijake k oceni prevajalčevega dela. Kje in kako je Levstiku uspelo ohraniti preprosto, domačo dikcijo, kje pa je čutiti konstrukcijo, iskanje v skladnji in izrazu. Ali je prevajalec resnično skušal ujeti nadih starinskosti, pristnega jurčičevskega jezika ali pa je to zgolj nehoten vtis? Za zahtevnejše bralce bo poučna primerjava posameznih odlomkov v vseh dosedanjih slovenskih prevodih z izvirnikom, pri čemer se bo zlasti pokazala Levstikova posrečena odrezavost v direktnem govoru, kjer se kar iskri od pristne ljudske figuralike. Podrobna jezikovna analiza bo ugotovila prevajalčeve posebnosti v izrazu, odkrila pa tudi — mogoče zavestne — odmike od uradnega pravopisa: smeje (se) itd. in ohlapnosti: »Božja volja je bila, da mi je hkrati vzel očeta in mater« (namesto: Bogu je bilo všeč, da mi je...) ali: »Edino ta si je mogel obetati korist od ovadbe, ki je v svojih nasledkih utegnila povzročiti mojo odstranitev iz trdnjave in pretrganje mojih odnosov s poveljnikovo družino« (47).

Srečno začeti novi zbirki moramo želeti, da bi se čimprej tudi po številu dobro odrezala in se zgrnila v močno jato »kondorjev«. Janko Moder

¹ *France Bevk, Kaplan Martin Čedermac*. Z risbami opremil Stane Kumar. Knjižnica Kondor. Izbrana dela iz domače in svetovne književnosti. Prvi zvezek. Mladinska knjiga v Ljubljani. 1956. Str. 216.

² *A. S. Puškin, Stotnikova hči*. Prevedel Vladimir Levstik. Knjižnica Kondor. Drugi zvezek. Izdala Mladinska knjiga v Ljubljani. 1956. Str. 160.

NEKAJ PRIPOMB K SLOVENSKIMA BERILOMA ZA TRETJI IN ČETRTI RAZRED GIMNAZIJE

Učni načrt za nižje razrede gimnazij, ki ga je izdal SPK LRS in je veljaven od 1. septembra 1954 dalje, vsebuje jasna določila za pouk slovenskega jezika, vse učno gradivo pa porazdeljuje na šolsko branje, obvezno čtivo, slovstvo, literarno teorijo, slovnico, pravorečje, pravopis in govorne vaje. Slovenski berili za III. in IV. razred gimnazije pa kaj slabo ustrezata zahtevam učnega načrta. V strnjeni obliki bi morali obe knjigi vsebovati vse gradivo, ki ga omenja učni načrt, če izhajamo iz zahteve, da bi se morali v šoli čimbolj izogibati nepotrebnemu pisanju in da bi nam kar največ časa preostalo za uveljavljanje učno obrazovalnega procesa.

V. III. in IV. razredu gimnazije mora dijak med drugim v osnovnih črtah spoznati vse slovstvene oblike, pridobiti pa tudi nekaj znanja iz slovstva itd. Sestavljavci SB III in SB IV so se teh zahtev, ki jih vsebuje učni načrt, sicer zavedali, ker so uvrstili v obe knjigi gradivo, ki v celoti upošteva te zahteve vsaj glede literarne teorije.

Toda kje je pomanjkljivost, na katero želim predvsem opozoriti? Predmetnemu učitelju je prepuščeno, da suvereno obravnava n. pr. ljudsko pesem, pravljico in pripovedko na osnovi samih tekstov, ki so uvrščeni v SB III. Nastaja pa vprašanje, če so tudi učenci na tej razvojni stopnji dovolj razumni, da bi na osnovi golih tekstov spoznali prvine posameznih slovstvenih oblik. Tako je učitelj prisiljen, da po obravnavi posameznih beril diktira učencem v delovne zvezke definicije za to ali ono slovstveno obliko. To pa mu jemlje mnogo dragocenega časa, ki bi ga sicer lahko s pridom uporabil za poglobljanje znanja z branjem tekstov, ki jih šolsko Berilo ne vsebuje. Mnenja sem, da bi SB III in SB IV v marsičem bolje ustrezali kot samoučili, če bi ob koncu tekstov vsebovali tudi kratke oznake, kaj je ljudska pesem, pravljica, pripovedka itd., v čem se določena slovstvena oblika razlikuje od druge, hkrati pa bi morali sestavljavci obeh knjig ob oznaki navesti še nekaj primerov iz naše književnosti.

Učni načrt za IV. razred gimnazije predpisuje, da je treba dijakom iz literarne teorije posredovati tudi osnovne pojme o metriki, poetiki in stilistiki. Pri tekstih iz slovenskega pesništva pa v SB IV ni nikjer niti najbolj skromnih podatkov o tem. Tovrstno učno snov pa je le treba osvojiti in učitelj zadeva pri tem spet na iste težave kot pri osvajanju slovstvenih zvrsti.

Sestavljavci SB III in SB IV bi lahko ugovarjali, da je posredovanje znanja pač zadeva učiteljeve metode pri pouku itd. Ali tukaj ni važen tekstni pripomoček predavatelju, ki mora snov a priori obvladati in se na pouk tudi pripravljati, temveč gre za tekstni pripomoček učencem, ki bi morali ob spoznavanju posameznih tekstov istočasno spoznavati tudi slovstvene oblike in njihove definicije.

SB III in SB IV bi morali torej vsebovati skoraj vse gradivo, ki ga citira učni načrt. Niti besedice pa ni v njih n. pr. o metru, verzu, o njegovih stalnih oblikah, o kiticah, razvrstitvi rim, o stalnih kiticah ter o prostih ritmičnih oblikah. V tem se mi zdi redakcija Slovenske slovnice za III. in IV. razred srednjih šol iz leta 1940 mnogo boljša, ker vsebuje v strnjeni obliki vse učno gradivo, ki ga kot neodpušljivo pomanjkljivost navajam za SB III in SB IV, ki sta izšli leta 1952. Prav tako je Slovenska čitanka IV iz leta 1945 (DZS) v marsičem boljša od sedaj predpisanega SB IV, ker vsebuje v poglavjih Slovstvo in Književnost vse gradivo, ki ga predpisuje učni načrt za IV. razred gimnazije, a ga zaman iščemo v SB IV (1952)!

ln še nekaj! Če so tuji avtorji s svojimi deli zastopani že v obveznem domačem berilu, potem ne vidim nikjer opravičila za to, da dajeta SB III in SB IV toliko prostora odlomkom iz tujih del, ki dijakom ne morejo seznaniti z idejno in ustvarjalno močjo njihovih avtorjev. Vprašanje je, ali je dijak IV. razreda zares že toliko kritičen, da bi mogel iz odlomkov del, katerih avtorji so Byron, Balzac, Cervantes, Heine, Homer, Molière, Shakespeare, Upton Sinclair i. dr., že dobiti tudi vsaj približen odnos do kulturne dediščine teh piscev. Šolska praksa kaže vse kaj drugega! Namesto teh tekstov, ki dijake na tej razvojni stopnji samo površno seznanjajo z imeni iz svetovne književ-

nosti, bi bilo boljše, če bi sestavljavci vnesli v učbenika SB III in SB IV zgoraj navedeno in predpisano učno snov, kajti brez tega je absurdno govoriti o kvalitetnem pouku, ako ni predmetni učitelj zares vseskozi podkovan strokovnjak in spreten metodik.

Opozoriti pa želim še na eno pomanjkljivost, in sicer na izbor tekstov, ki premalo upošteva naše ljudsko pripovedništvo. SB III in SB IV ne vsebujeta niti enega primera iz ljudskega pripovedništva Bele krajine in Prekmurja, četudi je danes splošno znano, da so ljudske pripovedke iz teh dveh obrobni slovenskih pokrajin zanimive za študij jezikovnih posebnosti in spoznavanje zgodovinskega ozadja pripovedk, ki jih po pravici prištevamo med bisere slovenskega ljudskega pripovedništva.

Nova redakcija SB za III. in IV. razred gimnazije, ki bo nujna v najbližji prihodnosti, naj bi odpravila pomanjkljivosti, ki jih omenjam, če hočemo nižješolcem v zadnjih dveh letih obveznega šolanja nuditi tisto solidno znanje, ki ga naša družba zahteva od sodobne šole; znanje, ki se bo pri mladih absolventih nižje gimnazije — četudi ne bodo nadaljevali študija v višji gimnaziji ali po strokovnih šolah — izražalo še v čem drugem, ne zgolj v spretnosti branja, pisanja in spisaja.

Lojze Zupanc

TRI STROKOVNE KNJIGE ZALOŽBE OBZORJA

Pred menoj so tri knjige, ki jih je izdala mariborska Založba Obzorja.¹ Ne mislim jih strokovno ocenjevati, zanima me zgolj njihova jezikovna plač. Temperamentni Avgust Kuhar me bo mogoče zavrnil, češ da ni smotno, gospodarno, racionalno in pametno iskati lep slog in zgleden jezik v poljudni ali strokovni knjigi, kot ne iščeš reda v pragozdu ali zelenja v puščavi: Zelenje in red išči na opletih gredicah lepotnih nasadov in tam se obregni ob plevel, če ga zaslediš! Ze res, da marsikdo rad stika za plevelom in luljko zgolj po knjigah umetnikov besede, a človeka, ki mu je do vsestranskega razvoja jezika, po svoje še bolj zanimajo križi in težave piscev strokovnih knjig, zlasti še s področji, kjer bohotna tehnika ali pa minuciozna specializacija prehitvata sorazmerno počasni razvoj jezika in silita pisce, da morajo — čeprav včasih le po sili plavači — na vrat na nos skakati v neraziskane globine in v razburkano valovje. Dragocen pa je tak skok pri piscu praktiku, ki ima za pisanje količikaj posluha in žilice. To je za jezikoslovca slastna paša in hkrati neprecenljiva korist. Življenje je namreč še zmeraj najdragocenejši korektor, tudi v jezikovnih vprašanjih.

Kaj pomaga jezikoslovcu ali prevajalcu za zeleno mizo vrtati za primernimi domačimi izrazi za tuje termine, če nima stika z življenjem, zakaj praksa jih v takem primeru tako rada ustvari in izoblikuje mimo njega. In sicer krajše, gibčnejše in nazornejše. Pri tem si jezikovni strokovnjak in življenje po navadi skočita v lase. Življenje očita kabinetnemu učenjaku izumetničenost, terminolog pa življenju premajhno izbirčnost in natančnost. Vzemimo za primer samo dva termina, ki bi ju pikolovec nikoli ne bil ustvaril, življenje in praksa pa ju mirno sprejemata. To sta — recimo — kolo in voda; *kolo* v pomenu bicikel (velociped, dvokolo, brzonog in kolikor je se bilo okornih in kar humorističnih skovank zamiznih časnikarjev in jezikoslovcev, dokler ni v življenju obveljalo preprosto »kolo«) in *voda* v pomenu ravnovesja, ravnotežja, izenačenosti, istega števila zmag in porazov, enake oddaljenosti dveh krogel od cilja, dveh zadetkov od tarče itd., kar deloma izražajo tujke »ol«, »remi« (neodločeno) in podobno. Oba izraza bi bila kljub pravilni slovenski

¹ Maribor. Vodnik po mestu in okolici. Uredil s sodelovanjem uredniškega odbora Anton Ingolič. Izdala Založba Obzorja v Mariboru 1955. Oprema in risbe: inž. arh. H. Drofenik. Iz vsebine: Vodnik po Mariboru in okolici (Bogo Teplý), Načrt mesta s seznamom ulic (Milan Verk), Adresar (O. Kolmančič). Str. 288 + [20].

Gospodarski razvoj Maribora. Gradivo k zgodovini industrializacije mesta Maribora. Uredil in napisal dipl. ek. Ermin Kržičnik. Sodelovali so: dipl. ek. Tine Lah, dipl. ek. Ostož Durjava, dr. Igor Vilfan, Tone Kostanjšek in drugi. Izdalo Društvo ekonomistov Maribor. Založila Založba Obzorja. Oprema inž. arh. Radko Leban. Maribor 1956. Str. 192.

August Kuhar: Racionalizacija. Pojmi in ukrepi za povečanje storilnosti dela v industriji in obrti. Opremil inž. arh. Jaroslav Cernigoj. Založila Založba Obzorja v Mariboru. 1955. Str. 172.

tvorbi za dlakocepskega terminologa neprimerna, ker sta preohlapna, dovolj-jeta zamenjave itd. Kaj vse bi si tak suh terminolog izmislil za preprosto besedo voda!

Take misli so me obhajale, ko sem prebiral omenjene tri knjige, zlasti še Kuharjevo. Ko bi jo bil napisal zamizni strokovnjak, bi bila gotovo manj stvarna, čeprav mogoče v slogu bolj uglajena, zakaj pri Kuharju jezikovno tu pa tam rado kaj zahrusta: »Pri železarskem direktorju [je] železna navlečna miza kot nekaj protiutež papirnati navlečni mizi« (15). Ali: »debela in tanka pločevina s strahovito vročinsko otežkočenostjo, a svojstveno lepoto« (32). Dokaj sočni pa so njegovi prevodi terminov. V glavnem je čutiti, da jim je botrovala praksa, čeprav me včasih njegov izraz ne prepriča: »Za valjanje pravega materiala... je bilo treba napraviti deset do enajst vtikov (rekli smo 'štihov')... Glede na razmeroma male valje je smel biti največji odvzem v enem vtiku le okrog 26%.« Zadnji stavek mi jezikovno sploh ni všeč, pa tudi beseda vtik mi zveni nekam papirnato, knjižno. Pri nas doma smo namesto železne pločevine valjali in likali kite za slamnike; po trikrat, štirikrat so morale skoz likalnik in vsako pot smo valja za spoznanje stisnili. »Vtiku« (»štihu«) sem se torej mirno izognil. Pedantnemu terminologu bi šli pri tem seveda vsi lasje pokonci. »Štih« je nepogrešljiv! Potreben je samostalni! Res? Ali bi se ne dalo povedati kako drugače? Zlasti v poljudni knjigi, kjer bi se prej navedeni stavek lepše glasil: »Ker so bili valji razmeroma majhni [ne mali!], smo smeli z enim valjanjem vzeti pločevini največ 26% debeline (ali: smo smeli z enim potom pločevino stanjšati največ za 26%).« Poglejmo še en stavek, ki mu je gotovo preveč nagajal dlakocepski terminolog: »Potem sem meril čas vlačena ingotov iz peči, čas transporta ingota od peči do zgrabitve valjev, čas ročnega potiskanja na druge valje, čas nihanja avtomatske dvigalne mize in seveda čisti čas valjanja na prvem ogrođju.« Vem, da je to pisal racionalizator s stoparico v roki in da mu je šlo predvsem za merjenje časa in šele potem za lepo slovenščino. Vendar sem prepričan, da bi se dalo pravilno razumeti tudi takole: »Potem sem meril, kako dolgo vlačijo ingote iz peči, koliko časa preteče, preden jih spravijo od peči k valjem in jih ti zgrabijo, kako dolgo jih ročno (na roke) potiskajo na druge valje, koliko časa niha avtomatska vzdigalna miza in seveda koliko časa se dejansko (stvarno, zares) valjajo na prvem ogrođju.« Z drugimi besedami: škoda se mi zdi, da avtorju s prijetno pikrim humorjem ni priskočil na pomoč spreten korektor, ki bi bil lahko mimogrede jezikovno precej izlikal njegovo slogovno sicer izvirno besedilo, da bi ne strašili po njem izrazi kot: *dviganje produktivnosti dela*, ko gre le za *večjo produktivnost* ali za *večjo storilnost* [brez: dela] ali stavki: »Nazadnje to dela vsak, ki je pameten ter ki teži za napredkom tehnike in dela« (66).

Kakor avtor smiselno ugovarja zoper »pripravljalni čas« in predlaga »čas priprave« za nemški »Rüstzeit« (čeprav se mu je v slovarčku vtihotapil ravno preganjani »pripravljalni čas«), tako bi se meni zdela ustrežnejša »študija časa« in »študija dela« namesto njegovih »časovna študija« (88) ali »časovni študij« (16) in »delovna študija« za nemški »Zeitstudie« in »Arbeitsstudie«. Tudi »obratna deska« se mi ne zdi posebno posrečeno. Prav tako se mi upirajo izrazi kot: Refa šola, Banning proga, »ho-ruk« sistem, plus-čas, minus-čas itd.

Takih neslovensko sestavljenih pojmov (na primer: korel žamet[?], vigogne izdelki) je v Teplýjevem *Mariboru* neprimerno manj. Ker je v Kržičnikovem *Gospodarskem razvoju Maribora* »Tovarna volnenih in vigogne izdelkov« skrajšana tudi v »Vigonjka«, bi mirno lahko bolje zapisali tudi »vigonjski izdelki«. Nasploh sta obe pravkar imenovani knjigi jezikovno zgledno zlikani, tako da že težko najdeš stavek kot: »Izdelovali so letalske propelerje z mehanizmom za pomik hoda propelerjevih lopatic« (80). Obe knjigi z užitkom bereš in čestitaš avtorjem, morebitnemu korektorju in založbi za jezikovno tako skrbno delo. In še posebno veselje te navda, ko prideš do mariborskega adresarja. Kakor si se ves čas s tesnobnim strahom bal zalistati po njem, tako se potem oddahneš, ga prebiraš še in še in se čudiš, kako je mogoče, da je naša severna metropola jezikovno tako čista. Kako da morejo prebiti brez vseh mogočih »meso-izdelkov«, »žvinoprometov« (celo »stokapromet« sem že bral

na ljubljanski ulici), »zdravjavirov« (v eni besedi), »mesoprometov« (kot muzejski relikv je ostal le še v Slovenski Bistrici)? Prepričan sem, da bi se tudi Ljubljani in drugim krajem tak slovenski adresar z jezikovno zgledno ulično panoramo lepo podal in da bi podjetja z jezikovno preračunanimi napisi ne izgubila svojih strank.

Janko Moder

Odgovori in pogovori

ZA PRAVICE MALE ZAČETNICE

V številki 4—5 prvega letnika naše revije se Fr. Tomšič poteguje »za pravice male začetnice« (str. 114 sl.). Moj sestavek naj bo prispevek k temu boju, zato sem vzel isti napis.

Gre za pisavo *zemlja*, *sonce*, *luna*. Ali naj pišemo te besede tudi oziroma vedno z veliko začetnico, torej *Zemlja*, *Sonce*, *Luna*? Če naj jih pišemo zdaj z malo, drugič pa z veliko začetnico, po katerem merilu naj se odločimo v vsakem primeru posebej? Iz § 4 in 15 SP ter iz primerov v slovarju je razvidno, naj bi bilo merilo kozmološki (astronomski) pojem *nebesnega telesa*. Sicer SP navaja *Mesec*, *Zemljo*, *Sonce* kot *krajevna lastna imena* iste vrste, kakor so Ljubljana, Triglav, Slovenija itd., vendar z dostavkom v oklepaju, da so *planeti* (kakor Venera). V § 15 se *Zemlja* in *Sonce* navajata še posebej kot krajevni lastni imeni, češ da zaznamujeta kraje, zvezde, svetovja, kakor Danica, Gostosevci itd. Odločilen je torej kozmološki pomen besede.

Za pisavo *zemlje*, *sonca*, *meseca*, *lune* z malo začetnico ni v pravilih SP nobenega primera, pač pa v slovarju. Na str. 751: *sonce* sije, *vzhaja*, *zahaja*, *stoji visoko* (na nebu) itd., toda *Sonce* astr. kot *nebesno telo*, *planet*. Takoj me zbode: ali *sonce* takrat, ko *vzhaja*, *stoji visoko* itd., ni *nebesno telo*? Kdaj je in kdaj ni? Na str. 910: *zemlja* itd., pa *Zemlja* *planet*, *Zemljin*, *zemeljski*. Kdaj smemo pisati *zemljo* z malo začetnico? Ali naj govorimo o Zemljini skorji, osi, o Zemljinem površju? Sploh — kdaj naj rabimo svojilni pridevnik *Zemljin*, kdaj kakovostni pridevnik *zemeljski*? Na str. 352: *mesec*, *mesečna* noč, pa *Mesec* kot *planet*, *Mesečev*. Mlaj je na str. 360 *mesečna mena*, *faza*, ali ne bi bila lahko *Mesečeva*? Kdaj naj rabimo svojilni pridevnik *Mesečev*? In končno *luna*. To je vendar kozmološka soznačnica za *Mesec*, pa se na str. 334 piše le z malo začetnico, kakor da bi ne bila tudi *nebesno telo*. *Mena* je na str. 350 le *lunina mena*, štip pa je na str. 785 *polna luna*.

Ali je mogoča kje še večja zmešnjava v pravopisu? Če je kriterij kozmološki pomen *nebesno telo*, tedaj je pač treba pisati vedno in brez izjeme le *Zemlja*, *Sonce*, *Mesec*, *Luna*, saj so to vendar *nebesna telesa* v vsakem primeru, pa najsi gledamo nanje tako ali drugače. Morebiti pa bi lahko formulirali pravilo takole: Besede *zemlja*, *sonce*, *mesec*, *luna* pišemo z malo začetnico v vsakdanjem, neznanstvenem govoru, kadar pa se zavedamo, da so to kozmološki (astronomski) pojmi, tedaj jih pišemo z veliko začetnico. Toda kje je meja med vsakdanjim in znanstvenim govorom, kdaj se ne zavedamo, kdaj pa se moramo zavedati, da pomenijo omenjene besede kozmološke pojme? Morebiti nam bo neuporabnost takega znanstvenega merila najbolj pokazal tale praktični primer. V zemljepisnem učbeniku za 1. r. g. (Kranjec-Vazzaz, Zemljepis za 1. r. g., 1954) pišeta avtorja *zemljo*, *sonce*, *luno* dosledno in brez izjeme z malo začetnico. V prvem delu učbenika je to umljivo, saj se prvošolec sploh še ni učil, kaj so *nebesna telesa*, pa se mu zato ne more razložiti pisava z veliko začetnico. Šele v kozmoloških poglavjih o rotaciji in revoluciji Zemlje bi se navedene besede morale pisati z veliko začetnico. Toda v naslednjih poglavjih je zopet dvomljivo, ali je n. pr. rastlinstvo in živalstvo na zemlji ali na Zemlji, ali je človek in njegovo življenje na zemlji ali na Zemlji itd. Ali se mora učenec, odkar je spoznal pojem planeta, stalno zavedati, da govori o Soncu, Zemlji, Luni kot *nebesnih telesih*, in če ne, kdaj sme

pisati ta imena z malo začetnico? Ali je učbenik za 1. r. g. že znanstvena knjiga in mora uravnati pravopis po znanstvenem merilu? Avtorja učbenika sta se pač odločila za dosledno pisavo z malo začetnico iz metodičnih razlogov, da bi prvošolca ne begala z dvojno pisavo istih imen v istem učbeniku.

Zdi se pa, da se v šoli vedno bolj uveljavlja pravilo: V šolskih učbenikih (zemljepisnih, prirodopisnih i. dr.) se pišejo besede Zemlja, Sonce, Luna, Mesec vedno z veliko začetnico, ker so to znanstveni pojmi, učenec srednje šole (že od prvošolca naprej) pa mora znati znanstveno govoriti in pisati. In res, v zemljepisnem učbeniku za 5. r. g. (Bohinec-Kranjec-Savnik, Obči zemljepis za viš. r. sr. š., I. del, 1951) je to pravilo dosledno izvedeno, vse omenjene besede se pišejo od prve do zadnje strani le z veliko začetnico. Pravilo je pač preprosto in mehanično uporabno; misliti pri tem ni treba nič, saj znanstvena označba tako in tako izpodbije vsak dvom.

Toda — ali je vsa ta pravopisna zmešnjava sploh potrebna? Ali so Zemlja, Sonce, Luna, Mesec res taka lastna imena, da jih je treba pisati z veliko začetnico? Fr. Tomšič pravi, da je pojem lastnega imena precej prožen in da »že spočetka ne gre pri rabi velike začetnice za lastna imena, ampak za to, da se s tako pisavo izrazi spoštovanje do tega, kar beseda pomeni, ali pa da se *prepreči zamenjava ali dvoumnost*«. In na koncu povzema, da se z veliko začetnico »ne piše vsako lastno ime, ampak da je njena naloga v tem, da je pisana beseda kar se da razločna in jasna«. Pa vzemimo, da piše o soncu, zemlji, luni kozmolog (astronom) čisto znanstveno. Ali je kakšen razlog, da bi iz samega znanstvenega spoštovanja moral povzdigniti Sonce, Zemljo, Luno z veliko začetnico v lastna imena? (Pri izražanju spoštovanja n. pr. za Šmaren, Telovo itd. so nekdanj pač bili posebni razlogi.) Pa — ali je kaj dvoma, na kaj misli kozmolog, če zapiše zemlja, sonce, luna? Saj je le ena zemlja, ena luna, eno sonce, zamenjava sploh ni mogoča. Res je, da sta sonce in luna kozmološko lahko tudi občni imeni, ker ima n. pr. Jupiter več lun, neštete zvezde pa so »našemu soncu« enaka »sonca«. Toda če kozmolog reče luna, misli le na »našo luno«, druge lune pa izrečno imenuje »Jupitrove lune« itd. Sonce kot občno ime pa se sploh ne rabi, saj gre le za konstatacijo, da so neštete »zvezde« pravzaprav »sonca«. Kje je torej mogoča kakšna zamenjava ali dvoumnost celo v znanstvenem jeziku?

Da sedaj napravimo zaključek: Mislim, da ni prav nobenega razloga za pisavo Sonce, Zemlja, Mesec, Luna z veliko začetnico, zato bi naj veljalo preprosto in jasno pravilo, da vse te besede pišemo vedno in brez izjeme, tako v vsakdanjem kakor v znanstvenem govoru, z malo začetnico.

Če pustimo poplavi velikih začetnic prosto pot, bomo morali kmalu pisati tudi: Ekvator ali Ravnik, Severni povratnik, Južni tečajnik, Začetni meridian, Nebesni svod ali Nebes, Zenit, Nadir itd. Poskusi so že bili. Mimogrede pa moram avtorjem SP očitati čisto neznanstveno rabo termina »planet«. Sonce ni planet, tudi luna ne, pač pa zemlja; luna je satelit planeta. V vseh naših primerih je treba govoriti splošno o nebesnih telesih.

Končno pa se še vprašajmo: Ali je problem pisave imen Zemlja, Sonce, Mesec itd. že star ali pa je nastal šele v novejši dobi? Kot star šolnik geograf lahko trdim, da tega problema nekdanj sploh ni bilo; splošno in vedno je veljala pisava z malo začetnico, pa ni prišlo nikomur na misel, da bi bilo pri tem lahko kaj nejasnosti ali dvoumnosti. Pisava z veliko začetnico je najbolj dosledno izvedena šele v Čermeljevi Kozmografiji za viš. r. sr. š. Avtoriteta te knjige je očitno vplivala na sedanjo pisavo. Očiten pa je tudi vpliv nekdanje manije za pisavo z veliko začetnico, ki je v stari Jugoslaviji prevladovala zlasti v srbski pisavi (po francoskem zgledu?). Ali naj taki maniji sledimo tudi danes? Saj nas prej ali slej lahko pripelje do tega, da bomo vse samostalnike tako kakor Nemci pisali z veliko začetnico. (Gl. Tomšičev članek »Še o veliki začetnici« v JiS I, št. 8—9, str. 243.)

L. V.

Težave s pisavo velike začetnice so, kot se vidi, na vseh področjih pisanja. Pisec je pokazal na nejasnosti in nedoslednosti pri pisavi astronomskih imen. Res je težko zagovarjati stališče, naj se takšna imena (pa vendar samo nekatera) pišejo zdaj z veliko, zdaj z malo začetnico. Ker so imena kakor sonce, mesec, zemlja itd. dolgo pisali preprosto z malo in vendar ni bilo prav

nobene škode za razumljivost, ne kaže pisave spreminjati na ljubo nekakšni znanstveni doslednosti, posebno še ne, ker je včasih meja med navadno in znanstveno rabo besede v resnici precej nezanesljiva. Prav bi bilo, da se raba velike začetnice kakor drugod tudi tukaj omeji.

Pri dvojicah *zemljin* — *zemeljski* in *mesečev* — *mesečen* gre za enako razmerje kakor n. pr. pri pridevniki *kravin* — *kravji*. Prva beseda v teh dvojicah ima sprva pomen bolj individualne, druga pa splošnejše lastnine, razloček med obema pa v različnih zvezah ni zmeraj posebno velik. Zmagala je pravzaprav druga oblika; po njej se običajno sprašujemo z vprašalnico *kakšen*, le kadar je individualni svojilni pomen izrečno poudarjen (vendar je to pri teh besedah razmeroma redko), pišemo *zemljin*, *mesečev*, vprašujemo pa se seveda z zaimkom *čigav*.

F. T.

NE TAKO, TOVARIŠ A. B.!

»Tuberkulozni« *bacil* pa zares ne bomo pisali, vsaj v strokovnem slostvu ne!

V odgovorih na vprašanja tov. Slofila (Jezik in slostvo, 1955/56, št. 4 do 5, str. 156 in sl.) v 17. odgovoru dopuščate izraz tuberkulozni bacil. Te koncesije pa mi, ki se poklicno ubadamo z jetiko in ki o tuberkulozi tudi radi govorimo ali kaj napišemo, ne moremo odobravati. Svoj ugovor zagovarjam z naslednjimi utemeljitvami:

Še preden je R. Koch leta 1882 izsledil povzročitelja jetike, so zdravniki vedeli, da ta bolezen v človeških in živalskih tkivih povzroča stvarjanje značilnih tuberkulomov (bunčic). Po teh tvorbah so jetiko poimenovali za tuberkulozo. Ljudem ali živalim, ki so imeli v telesu vse polno takšnih tuberkulomov (Nemci so jih imenovali kar *Tuberkel*), so rekli, da so tuberkulozni.

Ko je Koch ugotovil, da more bacil, ki ga je on izsledil in natanko opisal, izzivati v organizmu takšne tuberkuleme, ga je nemško poimenoval *Tuberkelbazillus*, bakteriološko pa je dobil naziv *Bacterium* (*Bacillus*) *tuberculosis*. Medtem je bakteriološka veda napredovala in danes ga strokovno pravilno imenujemo samo *Mycobacterium tuberculosis*, kar bi po naše rekli mikobakterija tuberkuloze (jetike). Druga beseda strokovnega naziva je torej v genitivu. Napačni naziv Kochovega bacila (tako ga navadno imenujejo Francozi) pa smo menda prevzeli iz srbohrvaškega jezika, kjer je nekdo nepravilno prevedel Kochov izraz *Tuberkelbazillus* v »tuberkulozni« *bacil*. V njihovi strokovni literaturi še danes največkrat beremo to spakedranko. Toliko o poimenovanju vzbuditelja jetike.

Vsako danes ve, da je tuberkuloza ali jetika bolezen. Zato naš človek imenuje jetičnega ali tuberkuloznega vsakega človeka ali žival, ki ga ta bolezen napade. Ta izraz se je popolnoma udomačil. Zakaj pa bomo zdaj govorili o »tuberkuloznem« (jetičnem) bacilu? Saj bacil ni jetičen! Nasprotno, v organizmu tuberkuloznega bolnika se zelo dobro počuti in se kot znak tega »blagopočutja« tudi zelo hitro razmnožuje. Vi pravite v odgovoru Slofilu, da je tuberkulozno vse tisto, kar je v zvezi s tuberkulozo ali v odnosu do jetike. Potemtakem bi lahko tudi rekli »tuberkulozna« (jetična) klinika ali bolnišnica. Temu ustrezno pa smo tudi vsi zdravniki in sploh vse osebe po bolnišnicah za zdravljenje tuberkuloze, ki smo tako noč in dan v zvezi z jetiko in v odnosu do tuberkuloze — jetični ali tuberkulozni. Tega pa nam doslej še nikdo ni rekel!

Kdor hoče pravilno govoriti in pisati o povzročitelju jetike, ga mora imenovati bacil jetike ali pravilneje mikobakterija tuberkuloze, nikdar nikoli pa tuberkulozni ali jetični bacil oziroma tuberkulozna ali jetična mikobakterija! Če jezikoslovcem moji argumenti ne bodo zadostovali, jim bom odgovoril takole: Četudi je naziv »tuberkulozni« *bacil* morda jezikovno pravilen, z medicinsko strokovnega stališča je vsekakor napačen in ga bom preganjal, kjerkoli bom naletel nanj!

Mirko Karlin

Opomba. Zadnji odstavek podpišem z obema rokama. Sicer jezikovno mogoča raba v tem primeru zaradi nejasnosti ni mogoča. Pripona -en je najtvarnejše pridevniško obrazilo, saj ga ima nad polovico pridevnikov, zato

pa je često bledo in dvoumno. Izraža zlasti snov, izvor, deležnost, podobnost in mogočnost (ilen, sončen, časten, buren, viden), pri stvareh nadomešča svojilno pripono -in (tetina noga, toda mizna noga, torej tudi tuberkulozni bacil). Ima včasih trpní, včasih tvorni pomen (vidna barva : vidni živec). Dodaja se glagolskim in imenskim osnovam, pa z različnim pomenom (prevóžno je, kar se dá prevažati, prevóžno se nanaša na prevoz). — Velja torej: strokovnjaki si morajo potrebno izrazje sami ustvariti, samo v jezikovno dvomljivih primerih naj povprašajo jezikoslovca! Prvi pogoj dobrega govorjenja in pisanja je jasnost! Tako je n. pr. slovniško pravilno: zbiranje študentov je prepovedano, slogovno pa je to šibkost, ker ni jasno, ali študentje kaj zbirajo ali se zbirajo ali jih kdo zbira.

A. B.

ODGOVORI NA VPRAŠANJA

Tov. Stane Kranjc iz Ljubljane želi odgovora na osem vprašanj. Štiri med njimi so taka, da se o njih lahko pouči iz lanskega letnika JiS, na druga mu odgovarjamo zdaj. V 1. vprašanju si želi sveta o pravilni rabi besed urad, zavod, ustanova, društvo, družbena organizacija. Na to ne moremo odgovoriti, ker pravopis ne more odločati o vsebini teh pojmov, to je stvar strokovnih terminoloških (pravnih) komisij. V 5. vprašanju pravi pisec, da pišejo nekateri uradi za občinski ljudski odbor kratice OBLO, drugi pa ObLO. Moti ga mala črka sredi kratice, ve pa, da bi kratica OLO ne bila primerna, ker pomeni okrajni ljudski odbor. Zato predlaga, naj bi pisali obč. LO. Njegov predlog ima te nevšečnosti, da je kratica predolga in tudi ni v slogu običajnih kratíc. Gotovo je, da je kratica OBLO napačna, ker vsaka velika črka v kratici pomeni samostojno besedo, ki se s to črko začena. Zato preostane samo še pisava ObLO. Takšno krašanje ni nič nenavadnega, kratic takšne vrste najdete zelo veliko v Slovenskem biografskem leksikonu in tudi naslov našega lista krašamo JiS! V 6. vprašanju opozarja na neenotno rabo predlogov v, na, pri. Gre mu, kakor je videti iz pripisanih primerov, v prvi vrsti za zveze s samostalniki: univerza, urad, okrajni ljudski odbor, šola, vlak. Ni dvoma, da se reče: študiram na univerzi, na gimnaziji, na tehnični srednji šoli, otrok hodi v ljudsko šolo. Prav tako govorimo: v službi sem na univerzi, na gimnaziji, na ljudski šoli, na okrajnem ljudskem odboru (ne: pri ljudskem odboru), na direkciji, na ali v inštitutu, na ali v Zavodu za statistiko (ne: pri...), na svetu za prosveto. Kdor je na univerzi, pride z univerze, kdor je v vlaku, pa iz vlaka, kar je pa na vlaku, vzamemo z vlaka. Temu lahko takoj pritrakemo odgovor na 7. vprašanje: ali je prav v ali na področju, območju? Odgovor ni tako preprost. Prav bi bilo na območju, na področju, zelo pogosto pa se sliši: v območju, v področju. V nekih zvezah pa je raba predloga v skoraj edina, in sicer pri samostalniku področje, n. pr. to sodi v njegovo področje (= pristojnost), pri samostalniku območje pa samo takrat, kadar pomeni isto kakor področje (normalno ima območje krajevni pomen). V zadnjem vprašanju se pisec ukvarja s pisavo pa tudi sklanjatvijo imen in priimkov. Opira se na predpis, ki ga je vpeljal Državni sekretariat za občo upravo in proračun LRS, da se namreč v besedilu piše ime pred priimkom, priimek pa v tisku z velikimi črkami. Pisava s samimi velikimi črkami je čisto administrativna zadeva uradnega poslovanja in jo zato lahko pustimo ob strani. Pravilno je, da se piše ime pred priimkom. Zvezo Franc Žagar je treba razumeti tako, da je priimek Žagar prilastek, ki pojasnjuje ime Franc, saj bi rekli Žagarjev France, nikdar pa ne Francetov Žagar. Samostalniški prilastek stoji zmeraj za besedo, ki jo pojasnjuje (medved kosmatinec = kosmati medved). Razume pa se samo ob sebi, da pišemo v abecednih seznamih zaradi preglednosti priimek zmeraj na prvem mestu. Glede sklanjatve imena in priimka velja, da se sklanjata oba, končnice se dodajajo brez vezaja. V primerih kakor Francu Polencu, kjer se iz odvisnega sklona ne vidi, ali je imenovalnik Polenec ali Polenc, pa ni dovoljeno pisati ne Francu Polenec ne Francu Polenc-u, ampak naj se v takšnih primerih zapiše zraven v oklepaju imenovalnik, torej: Francu Polencu (Polenec).

F. T.

ZALOŽBA MLADINSKA KNJIGA V LJUBLJANI

GLOBUS 4 knjige
za 1200 dinarjev

S knjigo K. Kunina VASCO DA GAMA smo izpolnili program zbirke Globus, ki smo ga najavili v preteklem šolskem letu. Globus je edina načrtno urejevana slovenska zbirka potopisov. Zbirka je v zadnjih letih svojega izhajanja pridobila številne bralce, kar nam dokazuje tudi to, da je bila večina knjig razprodana že nekaj mesecev po izidu.

V zbirki Globus izdaja založba življenjepise in dnevnike velikih, klasičnih raziskovalcev in potnikov, opise sodobnih ekspedicij in potovanj ter opise raznih pokrajin in kontinentov.

Potopisi so vselej zanimivo branje, ki pove svoje dijaku in učitelju. Šele če spoznamo druge dežele in njihovega človeka, moremo pravilno oceniti sebe in domovino.

Posebej bi opozorili na zbirko planince in alpiniste, ker edino v Globusu izhajajo opisi prvenstvenih in edinstvenih vzponov in popisi o osvojitvah gorskih vrhov.

Mnogo zanimivih poglavij bodo našli v knjigah tudi tisti, ki se zanimajo za zgodovino, biologijo, etnografijo in sorodne panoge.

V programu za novo šolsko leto so dela:

Tibor Sekelj: DALEČ OD CIVILIZACIJE.

Avtor je naš rojak. Izselil se je v Južno Ameriko pred zadnjo vojno. Njegova raziskovanja in publicistična dela so ponesla njegovo ime po vsem svetu. V knjigi DALEČ OD CIVILIZACIJE opisuje pot skozi ogromne brazilske pragozdove in vse do zadnjih ostankov indijanskih plemen, srečanja s primitivnimi gozdnimi prebivalci ter njihove navade in načine življenja.

Knjiga je opremljena z avtorjevimi izvirnimi fotografijami.

Joshua Slocum: Z JADRNICOKOLI SVETA.

Leta 1892 je upokojenemu kapitanu Slocumu podaril prijatelj staro jadrnico. Slocum jo je preuredil in se z njo sam odpravil na pot okoli sveta. Prejadrnal je Atlantik do Gibraltarja, nato obrnil proti Južni Ameriki in okoli rta Horna zaplul v Tihi ocean. Obiskal je Robinzonov otok, Avstralijo, Tasmanijo, otoke v Indijskem oceanu, Južno Afriko in se po 46.000 milj dolgi poti vrnil v luko, iz katere je izplul pred tremi leti. Njegov dnevnik nam kaže pogumnega pomorščaka pa tudi globokega opazovalca in velikega pisatelja.

Jakob Wassermann: KRIŠTOF KOLUMB.

Po biografijah in dnevnikih Jamesa Cooka, Marka Pola, Magelana in Vasca da Game bomo s knjigo znanega nemškega biografa Jakoba Wassermanna dobili v našem jeziku tudi življenjepis najslavnejšega raziskovalca vseh časov, legendarnega Krištofa Kolumba. Knjiga je dragocena psihološka študija in branje o velikem pomorščaku.

August Piccard: Z BATISKAFOM V MORSKIH GLOBINAH.

Presenečenje naše zbirke bo to delo slavnega francoskega raziskovalca stratosfere in morskih globin. V knjigi je opisano njegovo delo v batiskafu, pripravi, ki jo je sam konstruiral in se v nji s svojim sinom potopil v dotlej nedostopne morske globine. To je knjiga, ki je ne boste odložili, preden je ne preberete do zadnje strani.

Vse knjige so okusno opremljene, tiskane na brezlesnem, beljenem papirju, vezane v polplatno in zavite v večbarvne ovitke. Če se naročite na celotno zbirko, prejmete vse štiri knjige takoj po izidu za 1200 din.

ZALOŽBA MLADINSKA KNJIGA LJUBLJANA, Tomšičeva 2

